

EDUARDAS VOLTERIS IR XX A. PRADŽIOS KNYGOS MOKSLO INSTITUCIONALIZACIJA

Aušra Navickienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto

Knygotyros ir leidybos tyrimų katedra

Universiteto g. 3, LT-0513 Vilnius, Lietuva

El. paštas ausra.navickiene@kf.vu.lt

Santrauka. *Straipsnyje analizuojamas XX a. pradžios knygotyros institucionalizacijos fenomenas ir bandoma atsakyti į klausimus, kaip plataus profilio humanitaras, nepriklausomos Lietuvos svarbiausių atminties institucijų ir Lietuvos universiteto kūrėjas Eduardas Volteris (1856–1941) prisidėjo kuriant pirmąsias Rytų Europos knygos mokslų draugijas, kaip jis nusipelnė bibliografijos, bibliologijos ir bibliotekininkystės mokslus įtvirtinant akademinėje humanitarinių mokslų erdvėje bei rūpinantis knygos specialistų profesionalizacija. Knygotyros istorijos socialiniai aspektai nagrinėjami remiantis 1899–1931 m. Peterburge veikusios Rusų bibliologijos draugijos veiklos dokumentais, XX a. pradžios knygotyros mokslinė spauda, paties E. Volterio paskelbtais teoriniais darbais ir Europos knygotyros mokslo istorijos tyrimų rezultatais.*

Reikšminiai žodžiai: *bibliotekininkystės, bibliografijos, knygotyros istorija; knygotyros teorija, knygos mokslų institucionalizacija, knygotyryninkų profesionalizacija, Eduardas Volteris, Ferdinandas Eichleris, Rusų bibliologijos draugija, Aleksandras Loviaginas, Nikolajus Lisovskis.*

Eduardas Volteris and the Institutionalization of Book Science in the Early 20th Century

Summary. *Eduardas Volteris (1856–1941) is one of the first book theorists in the Eastern European region and developer of the most important memory and higher education institutions of independent Lithuania. This article analyzes the early 20th c. phenomenon of the institutionalization of book science. It attempts to answer the question of how Eduardas Volteris contributed to establishing the very first Eastern European societies of book researchers, to consolidating the sciences of bibliography, bibliology and book science within the realm of academia, and to professionalising of book scholarship. The sources for examination of the social aspects of book science are: documents belonging to the Russian Society of Bibliology, which was active in St. Petersburg in 1899–1931, materials in scholarly serial publications on book science of the early 20th c., theoretical papers published by E. Volteris, and the results of the historical studies on the history of European book science.*

Keywords: *theory and history of book science; the institutionalization of book science; the professionalization of book scholarship; Eduardas Volteris; Ferdinand Eichler; the Russian Society of Bibliology; Aleksandr Lovyagin; Nikolai Lisovskii.*

ĮVADAS

Knygos mokslo istorijos darbuose XX a. pirmieji dešimtmečiai išsiskiria kaip ypatingas laikotarpis. Pasak Paulo Otlet ir jo interpretatorių¹, atskiriančių aprašomojo ir teorinio mokslo raidos etapus, XX a. pradžios knygotyra tapo teoriniu mokslu. Pagal Centrinės ir Rytų Europos tyrėjų darbuose² populiarių ukrainiečių-lenkų tyrėjo Leono Bykovskio pasiūlytą bibliografinį, bibliotekinį ir knygotyrinį mokslo raidos modelį³, tuomet prasidėjo

- 1 VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan. *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław, 1951, s. 125–134; ESTIVALS, Robert. *La Bibliologie. Introduction historique à une science de l'écrit*. T. 1: La Bibliométrie. Paris, 1978, p. 31; ESTIVALS, Robert. *La Bibliologie*. Paris: Presses Universitaires de France, 1987, p. 4–15. (Que sai-je? 2374); ESTIVALS, Robert. *Bibliologie*. In *Dictionnaire encyclopédique du Livre*. [T. 1] Paris: Éditions du Cersle de la Librairie, 2002, p. 278–279; MIGON', Krzysztof. Paul Otlet o bibliologii, książce i documencie. In *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*. Kraków, 2004, s. 370–376.
- 2 MIGON', Krzysztof. *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław: Ossolineum, 1979. 240 s.; MIGON', Kshishtof. *Nauka o knige. Ocherk problematiki*. Moskva: Kniga, 1991. 197, [1] s.; LELIKOVA, Nataliya. *Stanovlenie i razvitie knigovedcheskoi i bibliograficheskoi nauk v Rossii v XIX – pervoi treti XX veka*. Sankt-Peterburg, 2004. 415 s.
- 3 LELIKOVA, Nataliya. <<Moi bog – ukrainskaya kniga nezavisimo ot napravlenii i partii ... >>. *Istoriko-bibliograficheskie issledovaniya*. Vyp. 6. Sankt-Peterburg, 1996, s. 148–174.

savarankiškos knygotyros etapas ir mokslas apie knygą įgijo mokslinei disciplinai būdingos brandos. Pasak Krzysztofo Migoño, pabandžiusio knygos mokslo istorijai pritaikyti paradigmą⁴, minėtu periodu šalia daugiau kaip šimtmetį gyvavusios istorinės ir filologinės paradigmų pradėjo formuotis sociologinė paradigma, plačiai paplitusi šiandienos knygotyros moksle. XX a. pradžią dar galėtume vadinti knygotyros kaip mokslo institucionalizacijos ir knygotyrininkų profesionalizacijos laikotarpiu, kai Europoje kūrėsi knygos mokslo draugijos ir institutai, už knygos mokslą ir studijas atsakingi akademiniai padaliniai aukštosiose mokyklose, pradėjo eiti specializuoti moksliniai periodiniai leidiniai. Galime teigti, kad nagrinėjamu laikotarpiu Europos knygotyrą, dažnai priešpriešinamą anglų-amerikiečių knygos mokslui⁵, formavo prancūzų Charles'io Mortet, Charles'io Victorio Langlois, belgo Paulo Otlet, čeko Ladislavo Živný, lenkų tyrėjų Jano Muszkowskio, Kazimierzo Piekarskio, vokiečių mokslininkų Ferdinando Eichlerio, Adolfo Harnacko, rusų mokslininkų Nikolajaus Lisovskio, Aleksandro Loviagino, Nikolajaus Rubakino ir kitų darbai.

Apie plataus profilio XX a. pradžios humanitarą Eduardą Volterį (1856–1941), kuriam, Aurelijaus Giedos žodžiais tariant, buvo būdinga daugiadirbystė ir kuris paliko savo veiklos pėdsaką daugelyje disciplinų ir institucijų⁶, kaip knygotyrininką ir bibliografą daugiausia rašė rusų ir lietuvių tyrėjai. Knygotyrinės volterianos pradininku galime vadinti Aleksandrą Loviaginą, Rusų bibliologijos draugijos įkūrėją ir vieną iš žymiausių XX a. pradžios Rusijos knygotyros teoretikų. E. Volterio mokslinės veiklos 35-mečio proga parengtame straipsnyje⁷ jis akcentavo E. Volterio nuopelnus minėtai draugijai, pažymėdamas, kad jo biografiniai duomenys užfiksuoti 1890–1907 m. Brokhauzo ir Efrono leidykloje leistoje universalioje enciklopedijoje⁸ bei kituose Peterburge pasirodžiusiuose

4 MIGOŃ, Krzysztof. Paradigmy nauki o knize dvesti let tomu nazad i segodnya. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 44–53.

5 OTLET, Paul. *Traité de documentation. Le livre sur le livre. Théorie et pratique*. Bruxelles, 1934 (reprint: Préface de R. Estivals, Avantpropos de A. Canonne. Liège, 1989).

6 GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 412.

7 Rusų bibliologijos draugijos leidinyje 1913 m. buvo paskelbta E. Volterio studentų sudaryta jo darbų bibliografija su kelių puslapių A. Loviagino įvadinio straipsniu (žr. LOVY-AGIN, A. Eduard Aleksandrovich Vol'ter. Zametka k portretu. *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)*. Vyp. 2. / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Sankt-Peterburg, 1913, s. 38–47, s. portr.).

8 Vol'ter (Eduard Aleksandrovich). In *Entsiklopedicheskii slovar' Brokgauza i Efrona*. T. VII. 1892, s. 159.

informacinių leidinių straipsniuose⁹. Paskutinis Rusų bibliologijos draugijos prezidentas Aleksandras Fominas E. Volterio veiklą vertino šališkai, menkindamas savo pirmtako A. Loviagino ir apeidamas su pastaruoju artimai bendravusio E. Volterio iniciatyvas. 1925 m. paskelbtame straipsnyje¹⁰ jis konstatavo, kad knygotyros pradžia Rusijos aukštosiose mokyklose sietina su 1906 m. Peterburgo universitete E. Volterio įkurtu studentų Bibliografiniu būreliu, tačiau akademinio dėstymo pionieriaus laurus priskyrė E. Volterio amžininkui, fundamentalių bibliografinių darbų autoriui Nikolajui Lisovskiui. (Pastarasis 1913 m. Peterburgo universitete pradėjo skaityti Knygotyros dalyko paskaitas.) Po šešerių metų 1931 m. išspausdintoje knygos mokslo istorijoje, šiandienos rusų istoriografijoje vertinamoje kaip pirmas tokio pobūdžio veikalas, tas pats A. Fominas atsiribojo nuo E. Volterio ir N. Rubakino teorinių darbų analizės, pateikdamas tik jų bibliografinius aprašus¹¹. Manytume, kad apeiti iš Rusijos į užsienį gyventi pasitraukusių kolegų darbus, greičiausiai, lėmė bandymas apsisaugoti nuo galimų neigiamų pasekmių dėl trečiojo dešimtmečio viduryje Rusijoje pradėjusių plisti knygos mokslo politizavimo ir vulgarizavimo tendencijų, kurios keliems dešimtmečiams sustabdė klasikinius knygotyros tyrimus. Tik 1970 m. prie jų vėl sugrįžta. Tuomet pasirodė Aleksandro Kopanevo straipsnis apie E. Volterio veiklą Imperatoriškosios mokslų akademijos bibliotekoje, paremtas į mokslinę apyvartą įvestais archyviniais šaltiniais¹², o praėjus dar keliems dešimtmečiams – ir naujos kartos mokslininkų parengti mokslo istorijos sintezės darbai. Iki šiol populiarumo nepraradusioje knygotyros teorijos ir istorijos monografijoje¹³ Alisa Belovickaja paminėjo E. Volterį kaip Rusų bibliologijos draugijos narį ir teorinių darbų autorių. O fundamentalios monografijos apie XIX a. ir XX a. pradžios

- 9 Vol'ter, Eduard Aleksandrovich. In *Novyi Entsiklopedicheskii slovar' Brokgauza i Efrona*. T. II, [1912], s. 575; Vol'ter, Eduard Aleksandrovich. In *Biograficheskii slovar' profesorov i prepodavatelei Sankt-Peterburgskogo universiteta 1869–1894 g. g.* T. I. Spb., 1896, s. 167–170.
- 10 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i yego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 24. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy_i_ego_bibliograficheskaya_deyatel--nost-.pdf/index.html>.
- 11 FOMIN, Aleksandr G. *Knigovedenie kak nauka. Istoriya i sovremennoe sostoyanie*. Leningrad, 1931, s. 5–6; FOMIN, Aleksandr G. *Izbrannoe*. Moskva: Kniga, 1975, s. 52.
- 12 KOPANEV, Aleksandr I. E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniyu*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 225–240, s portr.
- 13 BELOVITSKAYA, Alisa A. *Obshee knigovedenie*. Moskva: Kniga, 1987, s. 48–53. Taip pat prieiga per internetą: <<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook011/01/index.html?part-003.htm>>.

knygos mokslų raidą autorė Natalija Lelikova akcentavo E. Volterio pastangas skleisti vokiškosios mokyklos teoretikų pažiūras¹⁴. Šio knygotyros istorijos veikalo autorė XX a. pirmuosius tris dešimtmečius įvertino kaip savarankiško knygotyros mokslo Rusijoje pradžios ir sėkmingos plėtros laikotarpį, kai buvo padėti rusų nacionalinės mokyklos pamatai, jos atstovų darbai tapo Europos knygotyros dalimi ir paskatino naujų mokslo krypčių atsiradimą (Loviagino bibliosociologija, Rubakino bibliopsichologija)¹⁵. N. Lelikovos manymu, politiniai ir ideologiniai pokyčiai po 1917 m. Rusijos knygos mokslą paveikė ne iš karto. Pirmųjų XX a. dviejų dešimtmečių teoriniais pasiekimais išsiskirianti knygotyra pačioje Rusijoje buvo pradėta smerkti ir neigti kaip buržuazinis mokslas nuo 3-iojo dešimtmečio vidurio. Nors N. Lelikova didesnio dėmesio E. Volterio asmeniui neskyrė, jos pateikta išsami ikirevoliucinės ir pirmųjų metų po revoliucijos knygotyros ir bibliografijos teorinės minties analizė padeda geriau suvokti po Spalio perversmo į Lietuvą gyventi pasitraukusio E. Volterio vertinimų rusų istoriografijoje savitumus.

Lietuvių autoriai apie E. Volterį kaip knygos mokslininką pradėjo rašyti Lietuvos pirmosios nepriklausomybės laikotarpiu. E. Volterio gyvenimo ir mokslinės kūrybos faktai fiksuoti proginiuose straipsniuose¹⁶. 1926 m. minint E. Volterio 70 metų jubiliejų buvo sudaryta jo darbų bibliografija ir 1828 m. išspausdinta „Tautoje ir žodyje“¹⁷. Bibliografijos autorius Izidorius Kisinas, profesoriaus studentas Lietuvos universitete Kaune, vėliau žymus bibliografas, Bibliologijos katedros arba pirmojo akademinio knygos mokslų padalinio Lietuvos aukštosiose mokyklose dėstytojas, užfiksavo per penkiasdešimt mokslinio darbo metų E. Volterio parašytus darbus: knygas, straipsnius, recenzijas, pranešimus, vertimus ir redaguotus veikalus, sukurdamas pripažinimo sulaukusį mokslo istorijos tyrimo šaltinį. Pirmosios nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje 1939 m. J. Girdvainis pabaigė rengti iki šiol vienintelę apibendrinamojo monografinio pobūdžio studiją apie E. Volterio kaip mokslininko, kultūros ir visuomenės veikėjo gyvenimą ir darbus (tekstas liko kaip rankraštis¹⁸),

14 LELIKOVA, Nataliya. *Stanovlenie i razvitie knigovedcheskoi i bibliograficheskoi nauk v Rossii v XIX – pervoi treti XX veka*. Sankt-Peterburg, 2004, s. 144–145.

15 Ten pat, s. 144–326.

16 Prof. E. Volterio darbai ir dienos. *Naujas žodis*, 1926, Nr. 6, p. 2–3.

17 KISINAS, Izidorius. Prof. E. A. Volterio bibliografija. *Tauta ir žodis*, 1928, kn. 5, p. 361–385.

18 GIRDVAINIS, J. *Profesorius Eduardas Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga*. Kaunas. 1939 m. [rankraštis]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 154, b. 199.

paminėdamas E. Volterio kaip studentų Bibliografijos būrelio įkūrėjo, Rusų bibliologijos draugijos nario, senųjų lietuviškų raštų publikacijų rengėjo veiklas. Kaip šių darbų tąsa gali būti vertinama E. Volteriui skirta išsami biograma, paskelbta lietuvių išeivių Jungtinėse Amerikos Valstijose parengtoje „Lietuvių enciklopedijoje“¹⁹. Sovietmečiu prie knygotyros ir bibliografijos istorijos tyrimų sugrįžta tik septintajame–aštuntajame dešimtmečiais, kai užaugo nauja tyrėjų karta. 1973 m. pasirodė Stasės Bušmienės parengta E. Volteriui skirta personalinė biobibliografija, kurioje atspindėtos jo viso gyvenimo publikacijos ir susisteminta literatūra apie šį veikėją ir jo darbus²⁰. Vladas Žukas, savo darbuose tyrinėjęs laikotarpį nuo XIX a. pradžios iki pirmosios Lietuvos nepriklausomybės laikų pabaigos, skyrė dėmesio ir XX a. pradžios lietuviškos knygos veikėjams ir knygos mokslo reiškiniams²¹. Šio autoriaus plunksnai priklauso pirmieji bandymai apibendrinti bibliografijos ir knygotyros istoriją monografinio pobūdžio veikaluose²². Susistemines duomenis apie E. Volterio parengtas XVI a. lietuviškos knygos paminklų – Mikalojaus Daukšos versto ir Vilniuje 1595 m. išleisto J. Ledesmos katekizmo ir M. Daukšos parengtos ir 1599 m. Vilniuje išleistos Postilės – šaltiniotyres publikacijas, jo paskelbtus spaudos istorijos bei bibliografijos darbus V. Žukas padarė išvadą, kad E. Volteriui lietuvių spaudos, ypač senosios, tyrinėjimas ir publikavimas buvo svarbiausias lituanistinės veiklos baras, o bibliografijos darbai – tik epizodiniai²³. Vanda Jurkuvėnienė sovietmečio pabaigoje mėgino aktualizuoti E. Volterio nuopelnus knygos mokslo institucionalizacijai²⁴, tačiau tyrimų šia linkme neišplėtojo. Pastaraisiais dešimtmečiais domėjimasis knygotyros istorija Lietuvoje išaugo. Tęsiant knygotyros šaltiniotyros tradicijas buvo paskelbti reikšmingi XX a. pradžios knygotyros teoriniai ir istoriniai veikalai²⁵, dėmesio sulaukė knygotyros

19 Volteris (Wolter) Eduardas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 34. Bostonas, [1966], p. 521–523.

20 BUŠMIENĖ, Stasė. *Eduardas Volteris: biobibliografija*. Vilnius, 1973. 99, [3] p.

21 ŽUKAS, Vladas. Lietuvos bibliografijos institutas. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 4, p. 95–120; ŽUKAS, Vladas. Iš tautosakos rinkimo ir spausdinimo istorijos. Iš *Liudies kūryba*. T. 1. Vilnius, 1969, p. 124–143; ŽUKAS, Vladas. Eduardo Volterio senosios lietuviškos knygos tyrinėjimai. Iš *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 89–106.

22 ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.)*. Vilnius: Mokslas, 1983. 263 p.; ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989. 227, [2] p.

23 ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 79.

24 JURKUVĖNIENĖ, Vanda. Knygotyra Eduardo Volterio darbuose. *Bibliotekų darbas*, 1982, nr. 1, p. 28–29.

25 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Knygotyros darbai / Sudarė, pratarmę ir įvadą parašė Genovaitė Rauguotienė, Bronius Raguotis*. Vilnius, 1998. 451 p.

studijų organizavimo Lietuvos aukštosiose mokyklose, knygotyros mokslinių tęstinių leidinių leidybos, knygotyros biografistikos ir chronologijos, iškilų knygos mokslo veikėjų veiklos tyrimų problematika (Violetos Černiauskaitės²⁶, Osvaldo Janonio²⁷, Ingos Liepaitės²⁸, Aušros Navickienės²⁹, Genovaitės Raguotienės³⁰, V. Žuko³¹ ir kitų darbuose³²). Tačiau iki šiol XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpis, dešimtmečiai iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo 1918 m., kai Lietuvos mokslas gyveno be valstybės ir be universiteto, yra mažiausiai ištirtas knygotyros, bibliografijos ir bibliotekininkystės istorijos periodas. Pasitelkus dokumentų analizės, lyginimo, apibendrinimo ir kitus mokslo istorijos darbams būdingus duomenų kaupimo ir apdorojimo metodus straipsnyje bus ieškoma atsakymų į klausimus: koks buvo E. Volterio vaidmuo institucionalizuojant knygos mokslus? Kaip šis iš Latvijos vokiečių kilęs plataus profilio humanitaras, Rusų bibliologijos draugijos įkūrėjas A. Loviagino bičiulis ir bendražygis, lituanistikai daug nusipelnęs mokslininkas prisidėjo kuriant pirmąsias Rytų Europos knygos mokslų draugijas, minėtus mokslus įtvirtinant akademinėje humanitarinių mokslų erdvėje, rūpinantis knygos specialistų profesionalizacija? Ar galime E. Volterį, 1997 metų „Knygotyros enciklopediniame žodyne“ pristatomą kaip spaudos darbuotoją, etnografa, bibliotekininką³³, vadinti ir knygotyros teoretiku, knygotyros istoriku ir knygotyros dėstytoju?

- 26 ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Bibliologijos katedros 1940–1943 metų veiklos dokumentai. *Knygotyra*, 2002, t. 39, p. 126–147.
- 27 JANONIS, Osvaldas. *Lietuvos ir išeivijos bibliografijos chronologija (iki 1990)*. Vilnius, 2007. 297, [1] p.
- 28 LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos knygotyros mokyklos koncepcijų raiška akademinuose kursuose. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 93–110; LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos šiuolaikinės knygotyros būklė. *Knygotyra*, 2008, t. 51, p. 92–108.
- 29 NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35; NAVICKIENĖ, Aušra. Vilniaus universiteto Bibliologijos katedra 1940–1943 metais. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 22–36.
- 30 RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Knygotyros dėstymas Lietuvos valstybės universitetuose ir Vaclovo Biržiškos vaidmuo. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 25–33.
- 31 ŽUKAS, Vladas. Knygotyrinė programa. *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 1, p. 23; ŽUKAS, Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*, 1991, t. 17(24), sąs. 1, p. 49–60; ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška* [monografija]. Vilnius, 2012. 582 p.
- 32 POCIŪTĖ, Aurelija. *Eduardas Volteris: biobibliografija* [1973–2015 m.]. Vilnius, 2016. 47 p. Prieiga per internetą: <www.lnb.lt/media/public/naujienos/Eduardas_Volteris_biobibliografija.pdf>; RAŠKAUSKAS, Kęstutis. Eduardas Volteris ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos pradžia. *Tarp knygų*, 2016, rugsėjis, p. 31–33.
- 33 MATULAITYTĖ, Stasė. Eduardas Volteris. *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 401.

Kelti tokius klausimus skatina tiek XX a. pradžios knygos mokslų istoriografijos būklė, tiek šiandienos knygotyros ir jai artimuose humanitariniuose moksluose populiarė socialinė mokslo istorijos perspektyva.

Siekiant rekonstruoti E. Volterio knygotyrimę mokslo tiriamąją ir pedagoginę veiklą Rusijos bibliologijos draugijoje ir Peterburgo universitete, kaip šaltiniai buvo panaudoti Rusų bibliologijos draugijos veiklos dokumentai, XX a. pradžios knygotyros mokslinė spauda (moksliniai tęstiniai leidiniai „Bibliologicheskii sbornik“ (1916–1918), „Doklady i Otchoty Russkogo bibliologicheskogo obshchestvo“ (1913–1917), „Bibliograficheskaya izvestiya“ (1913–1927, 1929)), E. Volterio teoriniai tekstai, paskelbti savarankiškuose leidiniuose arba XX a. pradžios periodinėje spaudoje, ir Europos knygotyros mokslo istorijos tyrimų rezultatai³⁴, kurie padėjo interpretuoti iš įvairių šal-

- 34 BLUM, Rudolf. Bibliographia. Eine worst- und begriffsgeschichtliche Untersuchung. *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 9, Frankfurt a. M., 1969, p. 1017–1246; BOGRDANOVA, Tatiana; YLIOPISTO, Ita-Suomen. Book studies (knigovedenie), or the history of the book, in modern Russia: A brief Overview. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [15 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Russia.pdf>>; BORNHÖFT, Margrit. *Bibliothekswissenschaft in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. Aachen: Verlag Mainz Wissenschaftsverlag, 1999. 189 p.; ESTIVALS, Robert. *Les sciences de l'écrit. L'encyclopédie internationale de bibliologie*. Paris: Retz, 1993. 576 p.; MIGOŃ, Krzysztof. Die Gestaltung der autonomen Buchwissenschaft in der Sowjetunion and in Polen. In *Das Buch in Praxis und Wissenschaft: 40 Jahre Deutsches Bucharchiv München: eine Festschrift*. Hrsg. P. Vodosek. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1989, p. 701–713. (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München. 25); MIGOŃ, Krzysztof. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecium międzywojennym. *Studia o Książce*, 1970, vol. 1, p. 25–41; MIGOŃ, Krzysztof. O badaniach bibliologicznych w USA. *Rocznik Biblioteki Narodowej*, t. 15, 1983, p. 349–363; MIGOŃ, Krzysztof. Rosyjska szkola nauki o książce. In *Wspólnota pamięci: Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice: Biblioteka Śląska, 2006, p. 65–77; MIGOŃ, Krzysztof. *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław: Zakł. Nar. im Ossolińskich, 1979. 240 p. (Książki o Książce); MORAES SILVEIRA, Mariana de. The History and Historiography of the Book in Brazil: present conditions and future directions. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [10 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Brazil.pdf>>; RAUTENBERG, Ursula. *Buchwissenschaft in Deutschland. Ein Handbuch*. Berlin; New York: De Gruyter Saur, 2010. Bd. 1–2. XVI, 1109 s.; SANDOVAL, Juan David Murillo. The History of Books in Colombia: the roadmap of an emerging field. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [11 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Colombia.pdf>>; SHTOHRYN, Dmytro M. The Rise and Fall of Book Studies in Ukraine. In CHOLDIN,

tinių sukaupą faktografiją. Taip pat buvo išstudijuoti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekose bei Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi E. Volterio rankraštiniai teoriniai ir biografiniai tekstai³⁵. Deja, šiame tyrimo etape nebuvo galimybių padirbėti Rusijos mokslų akademijos archyve su čia esančiomis Sankt Peterburgo skyriaus Eduardo Volterio dokumentų fondo nr. 178 bylomis. Nors ne vienas apie E. Volterį rašęs autorius yra naudojėjęs šio fondo dokumentais³⁶ ir dalis jų yra paskelbta lietuvių spaudoje³⁷, tikėtina, jog gilesnė pažintis su minėto fondo bylomis galėtų suteikti žinių ir straipsnyje nagrinėjama klausimais.

Mariana Tax (ed.). *Books, libraries and information in Slavic and East European studies: Proceedings of the Second International Conference of Slavic librarians and information specialists*. New York, 1986, p. 1727; TANSSELLE, G. Thomas. *Bibliographical Analysis. A Historical Introduction*. Cambridge: University Press, 2009. 167 p.; SORÁ, Gustavo; ORDONEZ, Paula Molina. The Specialization and Internationalization of Studies on Books and Publishing in Argentina. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [17p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Argentina.pdf>>; TOPIC, Nada. History of the Book as a Research Topic in Croatia: a brief overview. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [8 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Croatia.pdf>>; ZAGOROV, Vasil. The Bulgarian Book – Historical Routes and Scientific Directions. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [17 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Bulgaria.pdf>>.

- 35 *Bibliotekų klausimu* [rankraštis]. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 17, b. 315; Eduardo Volterio curriculum vitae. *Lietuvos archyvai*, 1992, nr. 4, p. 155; *Profesorius Eduardas Volteris. Medžiaga prof. E. Volterio biografijai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 12, b. 3009.
- 36 Eduardo Volterio dokumentų fondo bylomis, saugomomis Rusijos mokslų akademijos archyvo Sankt Peterburgo skyriuje, anksčiau TRSR mokslų akademijos Leningrado skyriuje, naudojosi A. Kopanevas, rašęs apie E. Volterį kaip bibliotekininką (KOPANEV, Aleksandras I. E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniyu*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 225–240, s portr. 19), Birutė Avižinienė, nagrinėjusi E. Volterio kaip cenzoriaus veiklą (AVIŽINIENĖ, Birutė. Viešų lietuviškųjų vakarų repertuaro cenzūra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rusijos imperijoje. *Colloquia*, 2015, nr. 34, p. 37–59) ir kiti tyrėjai.
- 37 Lietuviškos knygos leidybos istorijai ir lietuvių kultūros istorijai svarbių dokumentų iš minėto Eduardo Volterio dokumentų fondo yra paskelbęs Domas Kaunas (KAUNAS, Domas. Spaudos tiražai 1905–1914 metais. *Knygotyra*, 1982, t. 10 (17), p. 70–79; KAUNAS, Domas. Archyviniai knygotyrinės lituanikos dokumnetai. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 266–287).

Straipsnyje kaip sinonimai vartojami XX a. istoriškai susiformavę trys knygotyros mokslo pavadinimai – knygos mokslas, bibliologija ir knygotyra. Visi jie apibrėžia savarankišką mokslą ar mokslų šaką, vienijančią įvairius knygos ir knyginkystės (jos leidybos, gamybos ir platinimo) reiškinius tiriančius mokslus. Pirmasis terminas yra artimesnis pradiniam lietuviškam *knygotyros* terminui *knygų mokslas*, kuris vartotas prieškario Lietuvoje kartu su *bibliologijos* terminu.

E. VOLTERIO PAŽINTIS SU KNYGOS SPECIALISTŲ RENGIMU EUROPOJE

E. Volteris į knygos mokslus atėjo iš filologijos. Kalbotyrą, filosofiją ir slavų filologiją studijavęs Leipcigo, Dorpato (Tartu), Maskvos, Charkovo ir Peterburgo universitetuose, stažavęsis Vienoje, Prahoje, Zagrebe, Belgrade, Bulgarijoje, 1883 m. jis apgynė disertaciją ir tapo slavų filologijos magistru. Zenono Norkaus nuomone, šis carinės Rusijos mokslinis laipsnis atitiko šiuolaikinio mokslų daktaro laipsnį³⁸ ir suteikė E. Volteriui galimybę tapti Peterburgo universiteto Istorijos–filologijos fakulteto Lyginamosios kalbotyros katedros privatdocentu. Užsirekomendavęs kaip plataus profilio humanitaras jis nuo 1886 m. iki 1918 m. Rusijos imperijos sostinės universitete dėstė įvairius balistikos dalykus: lietuvių ir latvių kalbas, dialektologiją, lietuvių kalbos sintaksę, lietuvių, latvių ir prūsų lyginamąją gramatiką, lietuvių ir latvių etnografiją, senąją lietuvių tautos istoriją, aiškino Mikalojaus Daukšos, Simono Daukanto, Antano Baranausko raštų tekstus³⁹. E. Volteris tarnybą rado Imperatoriškosios mokslų akademijos bibliotekoje, kur 1887–1888 m. pradėjo dirbti valandininku, 1893 m. buvo paskirtas į jaunesniojo bibliotekininko padėjėjo etatą, tą pačių metų gruodžio mėnesį tapo vyresnioju bibliotekininko padėjėju⁴⁰. Po metų bibliotekoje aukštas pareigas einantis akademikas, garsusis rusų istorikas, filologas, etnografas, numizmatas ir bibliofilas Aristas Kunikas (vok. Ernst-Eduard Kunick) tarpininkavo, kad E. Volteris taptų Slavų skyriaus vadovu⁴¹. A. Kuniką

38 GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Kleja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 372–373.

39 POČIŪTĖ, Aurelija. *Eduardas Volteris: biobibliografija* [už 1973–2015 m.]. Vilnius, 2016, p. 3. Prieiga per internetą: <www.lnb.lt/media/public/naujienos/Eduardas_Volteris_biobibliografija.pdf>.

40 KOPANEV, Aleksandr E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniju*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 228.

41 Ten pat, s. 228–229.

ir E. Volterį siejo draugiški ryšiai, akademikas labai vertino E. Volterio lingvistinius gebėjimus, jo pasirengimą vadovauti specializuotam bibliotekos padaliniiui ir neapsiriko. Per beveik tris dešimtmečius sumaniai išnaudodamas privalomojo egzemplioriaus, mainų, ryšių su užsienio kolegomis ir mokslo institucijomis, nuolatinių užsienio komandiruočių teikiamas galimybes E. Volteris susiformavo didžiausią pasaulyje knygų rinkinį visomis slavų, išskyrus rusų, kalbomis ir Imperatoriškosios mokslų akademijos biblioteką Peterburge pavertė reikšminga slavistikos mokslinių tyrimų baze⁴². Į atminties instituciją, orientuotą į mokslinių tyrimų veiklą, E. Volteris atėjo kaip pripažintas mokslininkas, kuris jau buvo paskelbęs reikšmingų darbų. Dirbdamas joje E. Volteris tęsė baltistikos tyrimus ir rūpinosi lietuvių ir latvių spaudos reikalais⁴³, realizavo asmeninius bibliofilinius polinkius ir vis daugiau gilinosi į bibliografijos, knygotyros ir bibliotekininkystės mokslus.

Kaip atsakingas pareigas einantis asmuo 1901 m. E. Volteris buvo komandiruotas į Vokietiją ir Austriją susipažinti su bibliotekų veiklos organizavimu ir valdymu. Jis aplankė Vieną, Linčą, Zalcburgą, Miuncheną, Frankfurtą, Marburgą, Getingeną, Halę, Leipcigą ir Berlyną⁴⁴, domėjosi ir specialistų bibliotekoms rengimu. Lankydamasis Austrijoje ir Vokietijoje susitiko su žymiais bibliografais, bibliologais bei bibliofilais, su kuriais užmezgė dešimtmečius trukusias pažintis. Grįžęs iš kelionės ir susistemines parsivežtą medžiagą, 1902 m. sausio 12 d. Imperatoriškosios mokslų akademijos visuotiniame susirinkime pateikė platų pranešimą apie kelionės metu sukauptas žinias. Šis pranešimas susilaukė akademikų dėmesio, buvo įvertintas kaip labai svarbus svarstant rusų bibliotekininkystės reformą, o 1903 m. buvo paskelbtas savarankišku leidiniu „Otčet o poezdke po bibliotekam Avstrii i Germanii oseniu 1901 g.“⁴⁵. Publikacijoje E. Volteris apibendrino bibliotekų veiklos organizavimo patir-

42 1917 m. Imperatoriškosios mokslų akademijos bibliotekos Slavų skyriaus fondą sudarė apie 112 000 tomų leidinių, tarp kurių buvo ir E. Volterio iniciatyva sukauptas lituanistiniams tyrimams svarbus lietuviškų knygų rinkinys (žr. ten pat, s. 237–238).

43 1894 metais E. Volteris buvo išrinktas į Rusijos spaudos parodos organizacinį komitetą, kuriame jam buvo pavesta rūpintis lietuvių, latvių, estų ir suomių spaudos reikalais (žr. GIRDVAINIS, J. *Profesorius Eduardas Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga*. Kaunas. 1939 m. [rankraštis]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 154, b. 199, l. 15).

44 VOLTER, Eduard. *Otchet o poezdke po bibliotekam Avstrii i Germanii osen'ju 1901 goda*. Sanktpeterburg, 1903, s. [1].

45 GIRDVAINIS, J. *Profesorius Eduardas Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga*. Kaunas. 1939 m. [rankraštis]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 154, b. 199, l. 15–16.

tis ir kaip vieną iš svarbių klausimų išskyrė specialistų bibliotekoms rengimą Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, išreikšdamas susirūpinimą dėl jų būklės Rusijoje. Paminėdamas, kad Vokietijoje ir Austrijoje jis susitiko su labai kvalifikuotais profesionalais, E. Volteris akcentavo faktą, kad Getingeno universitete veikia speciali Bibliotekininkystės katedra, vadovaujama profesoriaus Dziadzko, kad dar 1840 m. F. Rulmanas iš Freiburgo buvo pateikęs pasiūlymą bibliotekininkystės kursą dėstyti universitete. Ataskaitoje E. Volteris citavo 1898 m. Vienoje išleistą S. Frankfurterio veikalą apie bibliotekininkystės profesijos atsiradimą bei jos raidą per pastaruosius keturiasdešimt metų⁴⁶ ir kaip svarbius bibliotekų specialistų rengimo pavyzdžius paminėjo bibliotekininkystės kursus prie *Écoles des Chartes*, egzaminus *certificate of proficiency* įgyti Anglijoje, Dewey kursus Niujorke Kolumbijos koledže (*Columbia college*) ir Italijos bibliotekų darbuotojų kvalifikacijos reglamentavimo tvarką „Reglamento per le biblioteche pubbliche governative“⁴⁷. Ataskaitoje E. Volteris taip pat atkreipė dėmesį, kad bibliotekų specialistų profesionalizacijai yra svarbi Europoje veikiančių mokslinių ir profesinių draugijų – Bibliotekininkų ir kitų asociacijų – veikla, kurią gana išsamiai išanalizavo viename iš dvylikos ataskaitos skyrių. Manytume, kad pažintis su vokiškąja knygotyros mokykla, XIX a. antrojoje pusėje knygos mokslus pradėjusia vadinti bibliotekininkystės sąvoka ir specialistų bibliotekoms rengimą siejusia, pirmiausia, su istorinės knygotyros žinių komplekso formavimu, įkvėpė E. Volterio iniciatyvas, vėlesniais metais realizuotas Peterburgo akademinėje aplinkoje.

RUSŲ BIBLIOLOGIJOS DRAUGIJA IR E. VOLTERIO PASTANGOS ĮTVIRTINTI BIBLIOTEKININKŲ, BIBLIOGRAFŲ IR KNYGOTYRININKŲ RENGIMĄ ADADEMINĖJE ERDVĖJE

Grįžęs iš kelionės E. Volteris netruko imtis veiksmų ir įstojo į Rusų bibliologijos draugiją. Įkurta 1899 m. rugsėjo 25 d. ji telkė iškiliausius Peterburge tuo metu gyvenusius mokslininkus bibliografus, bibliotekininkus, istorikus, literatūrologus, bibliofilus. Tarp draugijos narių buvo ir Rusijos sostinėje besimokiusių ar jau dirbusių lietuvių: draugijai priklausė lietuvių bibliografai daug

46 FRANKFURTER, Salomon. *Die Qualification für den Staatlichen Bibliotheksdienst in Oesterreich*. Vortrag gehalten im Verein für Bibliothekswesen in Wien 19 Febr. 1898. [Wien: Hölder, 1898. 31 p.]

47 VOLTER, Eduard. *Otchet o poezdke po bibliotekam Avstrii i Germanii osen'yu 1901 goda*. Sanktpeterburg, 1903, s. 2.

1 PAV. Rusų bibliologijos draugijos narių grupė Imperatoriškosios mokslų akademijos Mažojoje konferencijų salėje 1915 m. gegužės 6 d. Sankt Peterburgas. Pirmoje eilėje penktas iš kairės sėdi draugijos prezidentas Aleksandras Loviaginas ir greta draugijos prezidento Eduardas Volteris, pavaduotojas.

nusipelnęs Silvestras Baltramaitis, XX a. antrajame dešimtmetyje jos gretas papildė naujos kartos istorikas ir būsimas Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjas Augustinas Voldemaras. 1903 m. lapkričio 13 d., Arkadijaus Liaščenkos, žurnalo „Literaturnyi vestnik“ redaktoriaus, trumpalaikio vadovavimo draugijai metais, E. Volteris įkūrė naują draugijos sekciją – Bibliotekininkystės sekciją⁴⁸. Ši sekcija drauge su Knygotyros ir knygininkystės⁴⁹ sekcija (vadavo vienas iš draugijos įkūrėjų, buvęs jos viceprezidentas N. Lisovskis) sudarė draugijos pagrindą⁵⁰. Atliepdama mokslinės draugijos tikslą – *telkti knygotyros*

48 1903 m. paskelbtoje minėtos ataskaitos medžiagoje E. Volteris teigia, kad Bibliotekininkystės sekcija buvo įkurta 1902 m. pabaigoje (žr. VOLTER, Eduard. *Otchet o poezdke po bibliotekam Avstrii i Germanii osen'ju 1901 goda*. Sanktpeterburg, 1903, s. 41). Greičiausiai jau tuomet E. Volteris svarstė apie tokią sekciją, tačiau Rusų bibliologijos draugijos dokumentuose jos įkūrimo data siejama su 1903 m. (žr. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya) / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo*. Vypusk I. [S[ankt]-Peterburg, 1908. s. 16).

49 Seksiya knigovedeniya i pechatnogo dela.

50 Be minėtų sekcijų, pirmaisiais draugijos veiklos dešimtmečiais dar veikė istorinė, istorinė-literatūrinė, filologinė, archeologinė ir istorinė-geografinė sekcijos, kurios atspindėjo tuo

*baruose besidarbuojančius asmenis [...] ir vykdyti knyginkystės praeities ir šiandienos reiškinų tyrimus*⁵¹ – Bibliotekininkystės sekcija organizavo posėdžius, kuriuose buvo skaitomi aktualios tematikos moksliniai pranešimai⁵². Manytume, kad bibliotekininkystės sąvoką E. Volteris suprato taip pat plačiai, kaip kad tuomet buvo būdinga vokiškajai mokyklai, jai priskirdamas bibliografijos ir knygotyros dalykus ir tapatindamas su bibliologija. Tai patvirtina šios sekcijos viena iš pirmųjų iniciatyvų – pasiūlymas pradėti leisti pirmąjį Rusijoje einamosios bibliografijos periodinį leidinį, argumentuotai išdėstytas novatoriškame pareiškime Vyriausiajai spaudos valdybai „Dėl spaudos leidinių registracijos pakeitimo“⁵³. (Nors tuo metu pasiūlymas ir nebuvo išgirstas, jis prisidėjo prie to, kad 1907 m. pradėjo eiti pirmasis Rusijoje registracinės bibliografijos periodinis leidinys „Knizhnaya letopis“.) Nuo 1903 m. E. Volteris daug dėmesio skyrė knygotyrimų / bibliologų profesionalizacijai ir šį klausimą pavertė vienu iš svarbiausių sekcijos veiklos uždavinių. Kai 1907 m. sekcija atsiskyrė ir tapo savarankiška Bibliotekininkystės draugija, jos nariai nenustojo ieškoti galimybių realizuoti E. Volterio iškeltą specialistų bibliotekoms rengimo iniciatyvą⁵⁴. Minint Rusų bibliologijos draugijos Bibliotekininkystės sekcijos įkūri-

metu draugijai būdingą tematikos įvairovę ir jos narių atstovavimą diferenciacijos procesus išgyvenantiems filologijos, istorijos ir bibliologijos mokslams.

- 51 *Ustav Russkogo bibliologicheskogo obshchestva*. Sankt-Peterburg, 1899, s. 3.
- 52 Per pirmuosius veiklos metus Bibliotekininkystės sekcija suorganizavo tris susirinkimus – lapkričio 18 d., gruodžio 4 ir 18 d. Pranešimus skaitė pats E. Volteris (apie Rusijos bibliotekų būklę), A. Babinas (apie bibliotekininkystės būklę Jungtinėse Amerikos Valstijose ir apie Kongreso biblioteką Vašingtone), A. Villie (apie dešimtainę klasifikacijos sistemą). Draugijos metinės veiklos ataskaitose (1904–1907 m.) sekcija yra išskiriama kaip labai aktyvi, o dalis jos posėdžių protokolų medžiagos (laikotarpio nuo 1903 m. lapkričio 13 d. iki 1904 m. balandžio 8 d.) buvo paskelbta spaudoje.
- 53 KOPANEV, Aleksandr. E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniyu*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 233.
- 54 1908 m. lapkričio mėn. Bibliotekininkų draugijoje buvo įsteigta už akademinį bibliotekų veiklos gerinimą atsakinga komisija ir ji parengė „Raštą apie priemones akademinį bibliotekų veiklą gerinti“, kuriame buvo išsakytas poreikis ir būtinybė įsteigti bibliotekininkystės ir bibliografijos, kuri buvo suprantama ir kaip knygotyra, katedras dviejuose Rusijos universitetuose – Peterburgo ir Charkovo. Plačiau apie Peterburgo akademinės bendruomenės pastangas pradėti bibliologų akademinį rengimą žr.: FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 15–17. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i_ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost'-.pdf/index.html>.
- Kai 1931 m. Bibliologijos draugija nustojo veikti, ji tapo minėtos Bibliotekininkystės

mo dešimtmetį 1913 m. lapkričio 13 d. ta proga įvykusiame Rusų bibliologijos draugijos posėdyje E. Volteris perskaitė pranešimą „Rusų bibliotekininkystei dešimt metų“⁵⁵. Jame pažymėjo, kad sekcija buvo savotiška aukščiausios kvalifikacijos bibliotekininkų ruošimo mokykla⁵⁶.

Išanalizavę 1907–1913 metų Rusų bibliologijos draugijos posėdžių medžiagą, galime teigti, kad E. Volteris buvo aktyvus bibliologų rengimo universitetinėse aukštosiose mokyklose šalininkas. Draugijoje eidamas vis aukštesnes pareigas (1909 m. išrinktas į draugijos revizijos komisiją, o nuo 1911 m. iki 1918 m. buvo draugijos viceprezidentu) jis darė įtaką, kad klausimas neišnyktų iš posėdžių darbotvarkės. 1909 ir 1910 metais E. Volteris parengė ir perskaitė specialius pranešimus apie Bibliologijos katedros įkūrimo Rusijos aukštosiose mokyklose poreikį⁵⁷, pristatė dviejų akademiųjų padalinių, kurie rengtų knygos mokslininkus Rusijoje, įkūrimo projektą. Diskutuodamas su idėjos skeptikais jis rėmėsi knygos mokslų katedrų Vokietijoje patirtimi, naujausia vokiška literatūra. 1910 m. aiškindamas, kaip Vokietijos universitetuose sprendžiami bibliologijos akademiųjų padalinių kūrimo klausimai, E. Volteris citavo 1910 m. Vokietijoje išėjusį Gustavo Volfo darbą „Einfuehrung in das Studium der neueren Geschichte“⁵⁸. Kaip argumentus diskusijose jis ne kartą pasitelkė asmenines darbo su studentais patirtis. 1910 m. gruodžio 1 d. posėdyje skaitydamas pranešimą pažymėjo, kad universitetinis jaunimas domisi bibliologijos mokslais, pateikė konkrečių pavyzdžių apie jo paties vadovaujamo būrelio veiklą ir iniciatyvas, ragino draugijos narius atsiliepti į studentų bibliografinio būrelio iniciatyvas⁵⁹. 1911 m. gegužės 5 d. posėdyje vykusios diskusijos metu E. Volteris dar kartą sugrįžo prie bibliologijos akademiųjų studijų reikalų, išplėtodamas vieno iš draugijos kūrėjų Aleksandro Maleino pranešime „Apie bibliografijos tikslumą Amerikoje“ išsakytą mintį, kad svarbu skirti dėmesį studentų bibliografiniam švietimui. E. Volteris nurodė, kad Imperatoriškosios

draugijos viena iš sekcijų. Tačiau po metų ši sekcija buvo uždaryta, kaip ir kita XX a. pradžios klasikiniame knygos mokslui daug nusipelnusi draugija – Rusų bibliografinė draugija Maskvoje.

55 VOLTER, Eduard. Desyat' let russkogo bibliotekovedeniya (1903–1913). *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoj Akademii Nauk, 1915, s. 30–31.

56 Bušmienė, Stasė. *Eduardas Volteris: biobibliografija*. Vilnius, 1973, p. 23.

57 *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografiya V. D. Smirnova, 1913, s. 74–75.

58 Ten pat, p. 90.

59 Ten pat, p. 91.

mokslų akademijos bibliotekos Slavistikos skyrius ėmėsi iniciatyvos vesti bibliografijos praktinius užsiėmimus studentams⁶⁰.

Ne vienus metus E. Volterio tikslingai kreipiama draugijos veikla davė rezultatų. 1913 m. gegužės 18 d. posėdį E. Volteris pradėjo įžanginiu žodžiu ir susirinkimo dalyvius supažindino su naujais reiškiniais bibliologijos srityje. Priminęs apie bibliotekininkystės kursus, įvykusius Maskvoje per praėjusias Velykas, jis informavo, kad nuo 1913–1914 metų Peterburgo universitete N. Lisovskis pradės skaityti Knygotyros paskaitas. Posėdžio metu vyko diskusija apie Rusų bibliologijos draugijos iniciatyvą organizuoti kursus Peterburgo bibliotekininkams. Balsų dauguma tokiai iniciatyvai buvo pritarta ir išrinkta už kursų įvedimo klausimą atsakinga komisija – E. Volteris, N. Lisovskis, A. Rajeuskis, E. Gogelis ir S. Lisovskis⁶¹. Taigi, E. Volteriui pavyko įtikinti draugijos narius imtis veiksmų ir įtvirtinti knygos mokslus Peterburgo ir Maskvos akademinėje erdveje.

E. VOLTERIO BIBLIOGRAFIJOS BŪRELIS PETERBURGO UNIVERSITETE

Ieškant būdų, kaip realizuoti knygos mokslų dėstymo idėją Peterburgo akademinėje aplinkoje, asmeninė patirtis paskatino E. Volterį išnaudoti novatorišką ir efektyvią studijų formą – įkurti studentų draugiją. Su studentų mokslinių būrelių veikla E. Volteris buvo susipažinęs dar Leipcigo universitete. Nuo 1875 m. rudens keturis semestrus studijuodamas lyginamąją kalbotyrą jis susidraugavo su lenku Aleksandru Brückneriu⁶². Kartu jie įsteigė Studentų filologų draugiją, kurios vadovu pasikvietė garsųjį profesorių, vokiečių kalbininką, slavistą ir baltistą Augustą Leskieną. Draugijos susirinkimuose paskaitas skaitė ne tik minėtas lietuvių kalbos žinovas A. Leskianas, paskaitinęs E. Volterį domėtis lietuvių etnologija, bet ir garsusis indogermanistas ir lituanistas Karlas Brugmannas, kalbininkas Georgas Curtius ir kiti. Draugijos posėdžiuose taip pat buvo pristatomi studentų pranešimai. (Tokio pranešimo pagrindu gimė ir pirmoji E. Volterio publikacija 1877 m.) Taigi, Leipcigo universitete E. Volteris ne tik pramoko lietuvių kalbos, susipažino su lituanistika ir at-

60 Ten pat, p. 98–99.

61 *Doklady i otchoty. (Novaya seriya) / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1915, s. 26–28.*

62 GIRDVAINIS, J. *Profesorius Eduardas Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga*. Kaunas. 1939 m. [rankraštis]. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 154, b. 199, l. 10.

2 PAV. Eduardas Volteris. R. Golike ir A. Vilborg nuotrauka. Sankt Peterburgas. 1913 m.

rado jį dominančią tyrimų kryptį⁶³, bet ir įgijo mokslo organizacinių gebėjimų, išbandė naujoviškas studijų formas, Vokietijos universitetus garsinusias nuo XVIII a. amžiaus. Manytume, kad minėtos draugijos modelį E. Volteris adaptavo kurdamas studentų Bibliografijos draugiją Peterburgo universitete.

Anot J. Girdvainio⁶⁴, parašius draugijos įstatus, pateikus juos universiteto administracijai ir gavus leidimą, 1906 m. lapkričio 11 d. įvyko steigiamasis studentų Bibliografijos draugijos susirinkimas. Iš pradžių į draugiją užsirašė 22 studentai, o po kelių mėnesių draugija jau turėjo 36 narius⁶⁵. E. Volteris tapo jos vadovu ir juo išliko iki draugijos gyvavimo pabaigos 1916 m. E. Volteris studentams skaitė paskaitas plačiai suprantamos bibliologijos – knygotyros teorijos, bibliografijos ir bibliotekininkystės praktinės veiklos klausimais, skatino taikomojo pobūdžio iniciatyvas. Tarp draugijos narių buvo

lietuvių⁶⁶, kai kurie iš jų (pavyzdžiui, A. Voldemaras) vėliau veiklą tęsė Rusų bibliologijos draugijoje, įsiliedami į knygos mokslus puoselėjusią ir knygotyrintinkų profesionalų korpusą formavusią bendriją. Studentų Bibliografijos draugijos veiklos metais Peterburge mokėsi ir būsimas bene garsiausias atkurtos nepriklausomos Lietuvos knygos mokslų autoritetas Vaclovas Biržiška. Jis buvo pasirinkęs studijas Teisė fakultete, gal todėl duomenų apie ryšius su E. Volteriu ir jo sukurta studentų organizacija nepavyko rasti.

63 Tikėtina, kad E. Volterio lituanistinius interesus palaikė ir jo žmona – iš lietuvių bajorų kilusi Aleksandra Maslauskaitė, kurią E. Volteris vedė 1886 m. E. Volteriu dėstytojaujant Peterburgo universitete Volterių namai imperijos sostinėje buvo lietuvių studentų susibūrimų vieta.

64 Ten pat, l. 20.

65 Ten pat.

66 Remdamasis antriniais šaltiniais (žr. NOREIKA, L. Peter. Univer. Liet. Studentų mokslo draugijėlė. *Viltis*, 1921, sausio 1 (14), Nr. 1) V. Žukas teigė, kad 1910 m. Peterburgo universitete įkurto Lietuvos studijų būrelio (kruzhok litvovedeniya) susirinkimuose E. Volteris skaitydavo bibliografijos paskaitas (žr. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija*: (iki 1940 m.). Vilnius: Mokslas, 1983, p. 109–110). Manome, kad V. Žuko paminėtas būrelis ir buvo studentų Bibliografijos būrelis, kurio veikloje dalyvavo daug lietuvių studentų.

Apibendrinę A. Fomino išvadas⁶⁷ ir Peterburgo universiteto leidiniuose paskelbtą informaciją apie E. Volterio užsiėmimus studentų Bibliografijos būrelyje, susistemintus duomenis apie šio veikėjo iniciatyvas Rusų bibliologijos draugijoje ir juos palyginę galime teigti, kad šios veiklos koreliavo. 1906 m. lapkričio mėn. Bibliografijos būrelio studentams E. Volteris perskaitė dvi paskaitas: „Apie bibliografiją (jos sampratą ir struktūrą) ir bibliografijos užsiėmimų santykį su universitetiniu mokymu“ ir „Apie knygą kaip bibliotekų formavimo priemonę ir įvairių tipų bibliotekų prisitaikymą prie tokio knygos vaidmens“⁶⁸. Kaip ir dera, pirmoji paskaita buvo skirta naujojo mokslo teoriniams klausimams aptarti, jo sampratai ir struktūrai analizuoti. Paminėti klausimai buvo esminiai ir juos savo darbuose bandė nagrinėti visi to meto teoretikai. E. Volterio paskaitos medžiaga nėra išlikusi. Tačiau paskaitos pavadinimas rodo, kad jis, kaip ir jo kolegos Rusų bibliologijos draugijoje, šandien garsiausiais XX a. pirmųjų dešimtmečių rusų teoretikais tituluojami N. Lisovskis ir A. Loviaginas, bei dauguma kitų vidurio Europos mokslininkų tapatino *bibliografijos* ir *knygotyros* sąvokas. Tikėtina, kad aiškindamas dalyko struktūrą mokslininkas galėjo remtis tiek jam gerai žinomais vokiečių mokyklos autoriais, tiek Peterburgo kolegų, su kuriais artimai bendravo, darbais. Iš vėlesnių E. Volterio tekstų žinome, kad ypač jam imponavo A. Loviagino teoriniai svarstymai, kuriuos vertino kaip pranokstančius tiek to meto Europos autoritetų, tiek kitų rusų autorių įžvalgas⁶⁹.

Vėlesnių metų E. Volterio paskaitos apėmė daugiau bibliotekinės ir bibliografinės veiklos organizavimo klausimus. 1907 m. rudens semestru E. Volteris studentus pažindino su tarptautinėmis bibliografinėmis sistemomis⁷⁰, 1910 m.

67 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 15–17. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost'-.pdf/index.html>.

68 Ten pat, p. 15; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1906 g. Sankt-Peterburg*, 1907, s. 93.

69 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn“, 1913, s. 8. Taip pat prieiga per internetą: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004001>.

70 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 15. Taip pat prieiga per internetą: <<http://193.233.14.50/reader/flipping/>>

kalbėjo apie šiuolaikinės bibliotekininkystės svarbiausius klausimus ir problemas⁷¹, 1911 m. analizavo bibliotekas ir muziejus visuomenės / valstybės mokslų požiūriu⁷², 1912 m. pavasarį sugrįžo prie svarbiausių bibliotekininkystės klausimų, rudens semestrą skyrė rusų bibliotekininkystės mokslui ir bibliotekų veiklai, jų ryšių su švietimo istorija nuo Petro I laikų požiūriu⁷³, o

Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost--.pdf/index.html>; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchetny o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1907 g. Sankt-Peterburg*, 1908, s. 121, 228–232.

- 71 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 16. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost--.pdf/index.html>; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchetny o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1909 g. Sankt-Peterburg*, 1910, s. 229–230; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchetny o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1910 g. Sankt-Peterburg*, 1911, s. 238–240.

- 72 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 16. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost--.pdf/index.html>; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchetny o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1911 g. Sankt-Peterburg*, 1912, s. 138–141.

1911 m. lapkričio 18 d. Rusų bibliologijos draugijos posėdyje E. Volteris pateikė pranešimą apie finansines-ekonomines ir socialines-politines bibliotekininkystės problemas. Pranešėjas supažindino su neseniai išleista Bekbekkerio knyga „Museen und Bibliotheken unter verwaltungsrechtlichem Gesichtspuncte“ ir atkreipė dėmesį į bibliotekininkystės socialinius-pedagoginius aspektus (žr. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya) / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografiya V. D. Smirnova*, 1913, s. 100).

- 73 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 17. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel'--nost--.pdf/index.html>; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchetny o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1912 g. Sankt-Peterburg*, 1913, otd. II, s. 23–26.

1915 m. vasario 28 d. Rusų bibliologijos draugijos posėdyje E. Volteris perskaitė pranešimą apie Mokslų akademijos iniciatyvą rengti Petro Didžiojo gyvenimo ir veiklos bibliografiją; apie pamirštą asmenybę – bibliografą, bibliotekininką Antoną Ivanovskį (žr. *Doklady i Otchoty. 1915–1916 / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Petrograd: Tipografiya Akademii Nauk*, 1917, s. 2).

1913 m. pavasarį apžvelgė tarptautines bibliografijos sistemas ir svarbiausius bibliografijos institutus⁷⁴.

Be paskaitų, kaip rodo šaltiniai, dar viena studentų būrelio veiklos forma buvo naujausios knygų mokslo literatūros aptarimai. Manome, kad pasirenkamų analizuoti leidinių tematiką lėmė tiek studentų, tiek būrelio vadovo interesai. E. Volteris dėmesingai sekė naujausią mokslinę užsienio ir rusų literatūrą, paskelbė dešimtis mokslinių recenzijų užsienio ir Rusijos spaudoje, Rusų bibliologijos draugijos posėdžiuose buvo nuolatinis naujausios spaudos referentas. Tikėtina, kad draugijos posėdžiuose aptarti leidiniai – 1912 m. sausio 27 d. E. Volteris perskaitė pranešimą apie bibliopsichologijos kūrėjo N. Rubakino veikalą „Tarp knygų“ (Sredi knig)⁷⁵, kurį teisingai įvertino kaip išskirtinį Rusijos *bibliographie raisonnée* reiškinių; 1913 m. spalio 24 d. aptarė Karališkosios bibliotekos Berlyne direktoriaus Adolfo von Harnacko knygą „Die Benutzung der Königlichen Bibliothek und die deutsche Nationalbibliothek“ (Karališkosios ir vokiečių nacionalinės bibliotekos naudojimosi [tvarka])⁷⁶; 1914 m. vasario 20 d. pristatė naują periodinį leidinį „Mitteilungen von der Internationalen Ausstellung für Buchgewerbe und Graphic“, pasirodžiusį Leipcige prieš Pasaulinės spaudos mugės atidarymą⁷⁷ – galėjo būti nagrinėti ir su studentais. Savo atsiminimuose buvę būrelio nariai iš Lietuvos, būrelį vadindami litvomanų būreliu (kruzhok litvovedeniya), rašė, kad susirinkimuose jo vadovas E. Volteris skaitydavo *lekcijas iš bibliografijos*, kuriose apžvelgdavo su Lietuva ir lietuviais susijusias knygas⁷⁸. E. Volteriui tarpininkaujant, 1911 m. Rusų bibliologijos draugija išpareigojo aprūpinti minėtą būrelį bibliologine literatūra

74 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 17. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy_i_ego_bibliograficheskaya_deyatel--nost-.pdf/index.html>; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchet o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1913 g. Sankt-Peterburg*, 1914, s. 285–287; O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchet o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1914 g. Sankt-Peterburg*, 1915, s. 228.

75 *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografiya V. D. Smirnova, 1913, s. 104–105.

76 *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk III. 1913–1914. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1915, s. 29.

77 Ten pat, p. 41.

78 ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija* (iki 1940 m.). Vilnius: Mokslas, 1983, p. 109–110; NOREIKA, L. Peter. Univer. Lit. Studentų Mokslo Draugijėlė. *Viltis*, 1921 sausio 1 (14), nr. 1.

ir savo leidiniais⁷⁹. E. Volteris galėjo išnaudoti ir turtingos asmeninės bibliotekos bibliologinės literatūros rinkinį, kurio apie 800 knygų 1913–1914 m. padovanojo Imperatoriškosios mokslų akademijos bibliotekos Slavų skyriui⁸⁰, skirdamas jį *mokslinių bibliotekininkų, atitinkančių šiandienos reikalavimus, rengimo reikmėms*⁸¹.

F. EICHLERIO VEIKALŲ PUBLIKACIJA IR JOS SVARBA KNYGOTYRININKŲ PROFESIONALIZACIJAI

Novatoriška studentų Bibliografijos būrelio veiklos forma buvo taidomojo pobūdžio moksliniai projektai. Remdamiesi Rusų bibliologijos draugijos nariams pateikta informacija, žinome, kad 1910 m. buvo vykdomi trys projektai: viena grupė studentų rengė Sibiro bibliografiją; kita jų grupė sudarinėjo laikraščių iškarpų archyvą (sekant Vokietijoje įkurto Socialinės bibliografijos instituto pavyzdžiu) ir trečioji buvo pradėjusi užsienio autorių bibliologinių darbų vertimo darbus⁸². Trūksta informacijos, kad galėtume plačiau pakomentuoti paminėtas pirmąsias dvi iniciatyvas, tačiau vertimų projektas išaugo į E. Volterio ir jo studento bendrą leidinį, knygos mokslo istorijai reikšmingą publikaciją. 1913 m. Peterburge buvo išleista keliais požiūriais svarbi F. Eichlerio tekstų knygelė „Aukščiausios tvarkos bibliotekininkystė jos santykių su moksliniais tyrimais ir dėstymu požiūriu“⁸³. Kodėl pasirinkta versti F. Eichlerio darbus?

Graco universiteto bibliotekos bibliotekininku dirbęs F. Eichleris (1863–1945) garsėjo kaip knygos mokslo teoretikas. Sekdamas savo mokytoju Karlu

79 1911 m. vasario 5 d. Rusų bibliologijos draugijos posėdyje buvo nutarta Peterburgo universitete veikiantį studentų būrelį apdovanoti žurnalu „Literaturnyi vestnik“ ir kitais Rusų bibliologijos draugijos tęstinių leidinių egzemplioriais. Be to, draugija kaupė specializuotą biblioteką ir turėjo nuolatinį, iš draugijos narių renkama bibliotekininką, kuris buvo įpareigotas bendrauti su studentais ir pagal galimybes tenkinti jų reikmes.

80 KOPANEV, Aleksandr I. E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniyu*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 238.

81 Ten pat.

82 *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya) / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo*. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografiya V. D. Smirnova, 1913, s. 91.

83 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnošenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn“, 1913. 47 s. Taip pat prieiga per internetą: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004001>.

Dziatzko (1841–1903), 1886 m. Getingeno universitete perskaičiusiu pirmąjį plačiai suprantamam knygos mokslui skirtą mokymo kursą bibliotekininkystės pavadinimu⁸⁴ ir tapusiu pirmuoju bibliotekininkystės profesoriumi⁸⁵, jis reiškėsi kaip plačių interesų tyrėjas, domėjęsis knygos istorijos ir knygos meno problematika ir nuosekliausiai savo darbuose išreiškęs požiūrį į bibliotekininkystę kaip kompleksinį mokslą apie knygą. Vertimui buvo pasirinkti du pranešimai, neseniai pasirodę vokiečių spaudoje⁸⁶.

Kaip rodo E. Volterio pasisakymas Rusų bibliologijos draugijos posėdyje, F. Eichlerio tekstų vertimas buvo suplanuotas 1910 m.⁸⁷, jis pabaigtas 1911 m. pavasarį⁸⁸, publikacijos įvadas parašytas 1912 m. gegužės mėn.⁸⁹, o pati publikacija pasirodė 1913 m. Vertimo autorius Sergejus Bernšteinas (1892–1970) buvo ne tik E. Volterio studentas, mokėsis Imperatoriškojo Peterburgo universiteto Istorijos–filologijos fakultete, kuriame nuo 1886 m. dėstė E. Volteris, bet ir E. Volterio įkurto Bibliografijos būrelio pirmininkas. Baigęs gimnaziją aukso medaliu, būsimas garsus lingvistas, filologijos mokslų daktaras, Maskvos universiteto profesorius, Imperatoriškosios viešosios bibliotekos mokslinis darbuotojas / bibliografas⁹⁰, teatro istorikas pradėjo publikuoti dar studijų

84 Didesnę kurso dalį jis skyrė ne bibliotekų klausimams, o spausdinimo istorijai. Tais pačiais metais jis paskelbė knygos istorijos veikalų seriją „Bibliotekininkystės darbų rinkinys“ (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten, 1886), taip įtvirtindamas labai plačią bibliotekininkystės sampratą, kuri apėmė ir rašto, ir įrašų istoriją, ir knygos meną bei panašius klausimus.

85 SCHWENKE, Paul. Karl Dziatzko. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1903, Bd. 20, s. 133–137.

86 Pirmąjį pranešimą „Begriff und Aufgabe der Bibliothekswissenschaft“ F. Eichleris perskaitė 1896 m. Austrų bibliotekininkų draugijoje (EICHLER, Ferdinand. *Begriff und Aufgabe der Bibliothekswissenschaft*: Vortrag gehalten im Oesterreichischen Verein für Bibliothekswesen in Wien am 30. Mai 1896 / von Ferdinand Eichler. Leipzig: O. Harrassowitz, 1896. 32 p.). Antrąjį pranešimą „Die wissenschaftlichen Bibliotheken in ihrer Stellung zu Forschung und Unterricht“ 1910 m. pristatė 50-ajame vokiečių filologų ir pedagogų suvažiavime Grace (EICHLER, Ferdinand. *Die wissenschaftlichen Bibliotheken in ihrer Stellung zu Forschung und Unterricht*: Vortrag; gehalten in der Sektion für Bibliothekswesen bei der fünfzigsten Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner in Graz / von Ferdinand Eichler. Leipzig: O. Harrassowitz, 1910. 31 p.).

87 *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografija V. D. Smirnova, 1913, s. 91.

88 Ten pat, p. 98.

89 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn“, 1913, s. 10.

90 Kai 1916 m. S. Bernšteinas baigė universitetą, jis buvo paliktas rengtis moksliniam darbui

metais⁹¹. Minėtas F. Eichlerio tekstų vertimas iš vokiečių į rusų kalbą tapo vienu iš reikšmingesnių ankstyvųjų jo darbų. E. Volterio paskatintas, dėl ypatingo kruopštumo kolegų vadintas *fonetiku ir fanatiku* S. Bernšteinas sėkmingai atliko užduotį ir visam gyvenimui susidomėjo knygos ir dokumentų mokslais⁹².

Abu pasirinkti skelbti F. Eichlerio pranešimai buvo svarbūs siekiant knygos mokslus įtvirtinti akademinėje erdvėje. Publikacijos I–II skyriuose buvo paskelbtas vėliau Europos mokslo klasika tapęs teorinis pranešimas, kurį F. Eichleris skaitė 1896 m. Austrijos Bibliotekininkystės draugijoje ir kuriam išdėstė bibliotekininkystės sąvokos sampratą ir mokslo atsiradimo istoriją. Aiškindamas apie naujos disciplinos formavimąsi F. Eichleris pradėjo nuo XIX a. būdingos humanitarinių mokslų diferenciacijos procesų analizės ir perėjo prie naujojo mokslo apibrėžimo aiškinimo, konstatuodamas, kad bibliotekininkystės mokslas atsiradęs ir dėl praktinio poreikio tvarkyti knygų rinkinius, ir dėl siekio išryškinti teorinį, grynai mokslinį bibliotekininkystės pradą. Pagrįsdamas bibliotekininkystės sąvokos pasirinkimo prioritetus jis rašė, kad „terminas yra prigijęs literatūroje ir pasiteisina dėl tos priežasties, kad biblioteka yra mokslinių žinių šaltinis ir drauge jų baigtinė išorinė forma: bibliotekos būtis neišvengiamai lemia knygos būtį“⁹³. „Bibliotekininkystei, – tikslino F. Eichleris, – lemta išspręsti didžiulį visetą klausimų, susitelkiančių apie knygos sąvoką, nuo kurios prasideda ir prie kurios grįžta visi šios mokslo srities tyrimai.“⁹⁴ Neatmesdamas galimybės mokslą vadinti ir kitais vardais, jis akcentavo bibliotekininkystės plačią aprėptį. F. Eichlerio samprotavimai pateikė tipišką to meto vokiškosios mokyklos požiūrį ir reikšmingai prisidėjo prie to, kad daugiau kaip pusę XX a. amžiaus vokiečių literatūroje gyvavo požiūris, jog bib-

Rusų kalbos katedroje, dirbo Imperatoriškosios viešosios bibliotekos moksliniu darbuotoju. S. Bernšteinas pirmąsias savo publikacijas paskelbė apie 1910 m.

91 S. Bernšteinas pirmąsias savo publikacijas paskelbė apie 1910 m.

92 S. Bernšteinas dalyvavo pirmajame Visos Rusijos bibliotekininkų suvažiavime, buvo universiteto komandiruotas į Vokietiją ir Šveicariją tyrinėti katalogavimo ir bibliotekų fondų išdėstymo (žr. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya) / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk III. 1913–1914. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoi Akademii Nauk, 1915, s. 70*), nuo 1915 m. tapo Rusų bibliologijos draugijos nariu bendradarbiu (Rusų bibliologijos draugijos narys bendradarbis buvo ta pačia tvarka kaip ir tikrasis narys į draugiją priimtas asmuo, tačiau nemokantis nario mokesčio ir neturintis balsavimo teisės), vėliau ėmėsi audioarchyvistikos ir tapo jos pradininku Rusijoje.

93 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn“, 1913, s. 22. F. Eichlerio tekstus iš rusų į lietuvių kalbą vertė Vidas Račius.

94 Ten pat, p. 18.

liotekininkystė tiria *literatūrinius paminklus, jų atsiradimo, sklaidos ir panaudos aplinkybes ir istoriją*⁹⁵, t. y. bibliotekininkyste vadinamam mokslui priskirtinas platus knygotyros problematikos laukas.

Publikacijos III–IV skyriuose buvo paskelbtas antrasis pranešimas, skaitytas 1909 m. Grace vokiečių filologų ir pedagogų susirinkime. Pranešimo tikslas buvo išaiškinti, kas sieja mokslinę biblioteką su moksliniais tyrimais, o bibliotekininkystę su akademinio mokymu. F. Eichleris (p. 26–27) citavo A. Bergerio „Das neue Bildungsideal. Glossen zu Wilhelm Wundts Festrede in Leipzig“ (Naujasis švietimo idealas. Žodžiai, [skirti] Vilhelmo Vundo šventinei kalbai [sakytai] Leipzige), keliais gražiais pavyzdžiais pristatydamas idėją apie auklėjamojo knygos vaidmens evoliuciją. Antroje pranešimo dalyje F. Eichleris pateikė Bibliotekininkystės dalyko paskaitų ir seminarinių užsiėmimų programą ir aptarė mokomosios literatūros būklę. Išskleistas disciplinos turinys apėmė dešimt temų⁹⁶ ir rodė plačią F. Eichlerio bibliotekininkystės sampratą, jai priskiriant šiandienos paleografijos⁹⁷, diplomatikos⁹⁸, rašto ir rašymo istorijos, kodikologijos, inkunabulistikos, knygų, bibliotekų ir spaudos istorijos bei bibliotekininkystės mokslų šakas. Vokiečių mokslininkas aptarė ir mokomosios literatūros, skirtos disciplinos studijoms, būklę ir konstatavo, kad nors bandymai parengti bibliotekininkystės vadovėlį tęsiasi daugiau kaip pusę šimto metų, vadovėlio trūksta. Jo manymu, vienos anksčiau parengtos priemonės (pavyzdžiui, Augusto Schmidto „Handbuch der Bibliothekswissenschaft, der Literatur und Bücherkunde“ (Bibliotekininkystės, literatūros ir knygotyros

95 Ten pat, p. 16.

96 *Bendroji enciklopedija ir mokslų istorija su bibliografinis pratybomis. Rankraščiai, knygininkystė ir bibliotekininkystė senovėje, viduramžiais ir mūsų laikais. Rašto atsiradimas ir raštijos raida. Spausdinimo ir knygų prekybos istorija, ją siejant su bibliotekinės technikos apžvalga, iš vienos pusės, ir autorių bei leidėjų teise – iš kitos pusės. Rankraščių ir inkunabulų tyrimas su pratybomis panaudojant originalus ir kopijas / praktikuojantis su originalais ir kopijomis. Knyga kaip kultūros nešėja (politinė ekonomija, psichologija, etika, estetika). Knygų iliustracijų istorija. Bibliotekos valdymo mokymai (Bibliotheksverwaltungslehre), apžvelgiant įvairių / didžiųjų valstybių bibliotekininkystės teisę / bibliotekų įstatymdavystę. Bibliotekų istorija, iš dalies iš techninės pusės, siejant su universitetų, mokslo akademijų ir mokslinių draugijų istorija. Spaudos (žurnalistikos) istorija* (Ten pat, p. 32–33).

97 *Paleografijos užsiėmimai tokia forma, kaip kad įprasta – kaip pasirengimas istorinei šaltiniotyrai – turėtų likti istorijos pagalbinio mokslo vaidmenyje, tačiau jeigu jiems suteikti savarankiškumo, jie priklausys bibliotekininkystei. Teorinė paleografija sietina su trečios temos, o praktinė su penktos temos studijomis. Rankraščių studijos jokia būdu neturėtų apsiriboti mokymu apie raštijos raidą. Viena iš svarbiausių jos dalių turėtų būti knyggrįstės istorija* (Ten pat, p. 32–33).

98 *Diplomatika, priešingai, turėtų būti nagrinėjama bendrais bruožais* (Ten pat, p. 33).

vadovas))⁹⁹ paseno, kitos (Edwardo Edwardso „Memoirs of libraries“ (Užrašai apie bibliotekas)¹⁰⁰, Arnoldo Graeselio „Handuch der Bibliothekslehre“ (Bibliografijos vadovas))¹⁰¹ buvo skirtos siauriems klausimams nagrinėti. Kaip vertingą priemonę jis įvardijo šviesaus atminimo L. Traube'ės darbą „Vorlesungen und Abhandlungen“ (Paskaitos ir tyrimai)¹⁰² bei paminėjo, kad ir pats šiuo metu rengia trumpą plataus profilio vadovėlį pavadinimu „Grundzüge der Bibliothekswissenschaft, ein Leitfaden zur Einführung in das Studium der Schrift, Buch- und Bibliothekswissenschaft“ (Bibliotekininkystės pagrindai, vadovas įvado į rankraščių, knygininkystės / knygos ir bibliotekininkystės studijas). Pranešime F. Eichleris atsiskleidė kaip Europos knygos mokslo institucionalizacijos aukštojo mokslo sistemoje šalininkas ir demonstravo žinias ne tik apie situaciją Vokietijoje, bet ir Rytų Europos regione. Tikėtina, E. Volteris su F. Eichleriu komunikavo ne tik prašydamas autoriaus leidimo versti ir skelbti pranešimus, bet ir dalijosi informacija apie bibliologijos studijų Rusijos aukštosiose mokyklose būklę ir planus. Gal jie buvo susitikę kažkurios E. Volterio kelionės į Europą metu, o gal tik susirašinėjo.

Publikacija „Aukščiausios tvarkos bibliotekininkystė jos santykių su moksliniais tyrimais ir dėstymu požiūriu“ buvo parengta kaip mokslinis šaltinio tyros darbas. F. Eichlerio tekstų vertimas buvo komentuojamas, jį papildė E. Volterio parengta pratarmė, kurioje autorius pateikė rusų autorių teorinių minčių raidos apžvalgą, ir plačiai suprantamos bibliologijos literatūros rusų ir užsienio kalbomis rekomendacinio pobūdžio bibliografija. Pratarmėje iš dalies atsiskleidė ir paties E. Volterio teorinės pažiūros. Nagrinėjamam mokslui apibūdinti E. Volteris vartojo ne bibliotekininkystės, bet bibliologijos terminą ir suprato jį plačiai. Jo manymu, „rašytiniai paminklai nagrinėjami įvairiais požiūriais: literatūros istorija juos tyrinėja turinio požiūriu, knygospaudos istorija juos tyrinėja jų kilmės ir gamybos požiūriu, knygų prekyba, bibliografija taip pat susidaro savo specialius požiūrius; tačiau jeigu visos šios disciplinos tyrinėja rašytinius paminklus kiekviena tam tikru, specifiniu požiūriu, vadina si, turi būti mokslas, tiriantis šią sąvoką apskritai – visų jos požymių visumos požiūriu. Tokiu mokslu, jei galima taip sakyti, – rašytinio paminklo filosofija – ir turi būti bibliologija.“¹⁰³ Autorius kritiškai vertino tuometinę Rusijos

99 Buvo išleistas Weimare (Weimar) 1840 m.

100 Pirmas ir antras tomai (Bd. I, II.) buvo išleisti Londone 1859 m.

101 Buvo išleistas Leipcige (Leipzig) 1902 m.

102 Buvo išleistas Miunchene (Herausgegeben von Franz Boll. 1. Bd. München) 1909 m.

103 Ten pat, p. 5.

knygos mokslų būklę ir kaip vienintelį moksliskumu išsiskiriantį tekstą minėjo 1900 m. žurnale „Literaturnyi vestnik“, kuris kelerius metus buvo Rusų bibliologijos draugijos oficiozu, paskelbtą A. Loviagino teorinį straipsnį „Apie bibliologijos arba bibliografijos turinį“¹⁰⁴. E. Volteris teigė, kad A. Loviaginas, apibrėžiantis bibliologiją kaip mokslą apie „kiekybinę raštijos ir spaudos kūrinių sudėtį ir apie priežastis bei pasekmes tos kiekybinės sudėties, kuri stebėta arba stebima vienomis arba kitomis aplinkybėmis“¹⁰⁵, pateikė pranašesni mokslų apibrėžimą nei pats F. Eichleris. Mat A. Loviaginas žymiai griežčiau nustatė bibliologijos ribas, ryškiau nubrėžė jos kontūrus¹⁰⁶. E. Volterio manymu, pasižymėdama visomis Eichlerio formuluotės teigiamybėmis, Loviagino formuluotė griežtai atribojo bibliologiją nuo visų kitų disciplinų, tyrinjančių knygą skirtingais anksčiau nurodytais specialiais (savitais) požiūriais. Be to, kaip pažymėjo E. Volteris, A. Loviaginas pabrėžė klasinį bibliologijos pobūdį: bibliologija tiria ne paskirus pavienius egzempliorius, o loginę raštijos kūrinių kategoriją apskritai – *knygos sąvoką visu mastu*¹⁰⁷. Todėl logiška / natūralu, kad kaip mokslas, tiriantis masinius reiškinius, jis turi naudotis daugiausia statistiniais metodais; ir šitai taip pat gana aiškiai išreikšta Loviagino pateiktoje formuluotėje. Pats E. Volteris taip pat domėjosi statistiniais tyrimų metodais ir spaudos statistika. (Kaip pavyzdys gali būti pateiktas E. Volterio pranešimas apie lietuviškos knygos raidos dešimtmetį po spaudos atgavimo, paremtas leidybos apimčių analize ir iliustruotas leidybos dinamiką atskleidžiančia diagrama¹⁰⁸.) Todėl manome, jog remdamas A. Loviagino teorines išvalgas ir bandydamas praktiškai taikyti leidybos statistinės analizės metodus E. Volteris taip pat prisidėjo prie XX a. pradžioje naujos sociologinės paradigmos knygotyroje formavimo, jos ryšių su visuomenės mokslais sutvirtinimo bei svarbos visuomenės poreikiams aktualinimo. XX a. pabaigos teoretikai, vertindami

104 LOVYAGIN, Aleksandr M. O soderzhanii bibliologii i bibliografii. *Literaturnyi vestnik*, 1901, t. 1, kn. 1, s. 6–17.

105 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn'“, 1913, s. 14–15.

106 E. Volteris nurodė, kad apie F. Eichlerio apibrėžimo miglotumą rašė jau jo amžininkas A. Gräselis (žr. GRÄSEL, Arnim. *Handbuch der Bibliothekslehre*. Leipzig, 1902, p. 7–9).

107 EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn'“, 1913, s. 8.

108 VOL'TER, Eduard. Pervaya dekada (1904–1914) vozrozhdennoi litovskoi pechati v statistiko bibliologicheskome osveshchenii. *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)*. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. (Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo). Petrograd, 1915, s. 44–45, 64.

F. Eichlerio pažiūras¹⁰⁹, atkreipė dėmesį, kad remiantis F. Eichleriu išeitų, jog ne biblioteka negali gyvuoti be knygų, o knygos be bibliotekų, kad biblioteka yra pirminė, o knyga – antrinė¹¹⁰. Tačiau E. Volterui šis aspektas neužkliuvo, nors kitais požiūriais jis taip pat kritikavo F. Eichlerio darbams būdingą pernelyg plačią bibliotekininkystės sampratą, kuri buvo vokiečių mokyklos savitumas ir Vokietijoje gyvavo iki XX a. aštuntojo dešimtmečio.

E. Volterio ir S. Brenšteino parengta publikacija pasirodė 1913 m., tais pačias metais, kai Peterburgo universiteto Istorijos-filologijos fakulteto taryba kovo 30 d. pritarė, kad N. Lisovskui būtų suteikta išimtinė teisė eiti privatdocento pareigas (N. Lisovskis neturėjo reikiamo išsilavinimo ir mokslinio laipsnio) ir vieną valandą per savaitę jis dėstytų pasirenkamąjį Knygotyros dalyką¹¹¹. Publikacija tapo savotišku knygotyros vadovėliu rusų kalba, pagalbiu tiek knygotyra besidomintiems studentams, tiek pirmiesiems jo dėstytojams.

Išvados

Daugelyje disciplinų ir institucijų pėdsaką palikęs humanitaras E. Volteris gali būti vadinamas plačiai suprantamos bibliologijos profesionalizacijos ir institucionalizacijos pradininku arba vienu pirmųjų knygotyros teoretikų, istorikų ir dėstytojų Rytų Europos regione. Kelis dešimtmečius aktyviai dalyvaudamas Rusų bibliologijos draugijos veikloje jis kryptingai formavo Peterburgo akademinio elito nuostatas knygos specialistų universitetinio rengimo klausimais ir prisidėjo prie šios draugijos tapimo viena iš pirmųjų knygos mokslais besirūpinančių institucijų. E. Volterio įkurta draugijos Bibliotekininkystės sekcija skatino knygos mokslų diferenciacijos procesus ir darė įtaką bibliotekininkystės mokslo radimuisi. Tris dešimtmečius dėstytojau-damas Peterburgo universiteto Istorijos-filologijos fakultete E. Volteris skleidė

109 Vėlesniuose savo darbuose F. Eichleris dar daugiau išplėtė sąvokos *bibliotekininkystė* ribas. Daug triukšmo sukėlusiam veikalui „Bibliotekininkystė kaip mokslas apie vertybes, bibliotekų politika kaip pasaulinė politika“ (EICHLER, Ferdinand. *Bibliotheks-wissenschaft als Wertwissenschaft, Bibliothekspolitik als Weltpolitik*. Graz; Leipzig, 1923) teigė, kad bibliotekininkystė turėtų tirti ne tik knygų leidybos, jos gamybos, platinimo ir vartojimo istoriją, bet ir knygos visuomeninį vaidmenį, jos poveikį visuomenės politiniam gyvenimui ir to poveikio reguliavimo būdus.

110 NEMIROVSKII, Evgenij. L. Trud Kshishtofa Migonya i ego mesto v literature po obscheci teorii knigovedeniya. In MIGON', Kshishtof. *Nauka o knige*. Moskva: Kniga, 1991, s. 9.

111 FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In N. M. *Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost*. Moskva, 1925, s. 19. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i_ego__bibliograficheskaya__deyatel--nost--.pdf/index.html>.

knygos mokslų teorines žinias ir formavo studentų praktinio bibliografinio, bibliotekinio ir knygotyrynio darbo įgūdžius. Jo įkurtas Bibliografijos būrelis paskatino sistemingo knygotyros kaip savarankiško akademinio dalyko dėstyimo pradžią Peterburgo, o vėliau ir Maskvos universitetuose.

E. Volterio parengta vokiškosios mokyklos atstovo F. Eichlerio darbų publikacija rusų kalba dėl skelbiamų F. Eichlerio ir E. Volterio teorinių tekstų, dėl E. Volterio pateiktos knygotyros teorinės minties Rusijoje raidos apžvalgos ir jo parengtos rekomendacinio pobūdžio bibliografijos tapo reikšmingu knygotyros mokslo teorijos ir mokslo istorijos veikalu. Ji buvo svarbi pagalbinė studijų priemonė tiek universitetinio Knygotyros kurso klausytojams, tiek profesinių bibliotekininkams organizuojamų kursų lankytojams, tiek pirmųjų knygotyros dalykų dėstytojams. (N. Lisovskis Knygotyros dalyką 1913–1917 m. dėstė Peterburgo universitete, 1916–1919 m. jo vedamos knygotyros paskaitos vyko ir Maskvos universitete, nuo 1920 m. A. Loviaginas buvo šio dalyko dėstytoju Petrogrado pedagoginiame institute, o 1924–1925 m. ir Leningrado valstybiniame universitete.) Iki A. Fomino knygotyros mokslo istorijos pasirodymo 1931 m. publikacija buvo vienas iš nedaugelio bandymų apibendrinti knygotyros teorijos istoriją ir vienintelis savarankišku leidiniu paskelbtas užsienio knygotyros teoretikų darbas rusų kalba.

Peterburge įgytą mokslo tiriamojo darbo ir dėstyimo patirtį E. Volteris išnaudojo 1918 m. nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje. 1919 m. rugsėjo 1 d. jis tapo pirmuoju Lietuvos nacionalinės bibliotekos (tuomet vadintos Centrinium valstybės knygynu) vadovu, buvo įtrauktas į pirmosios nepriklausomos Lietuvos aukštosios mokyklos – Aukštųjų kursų – steigimo vykdomąją komisiją, vėliau vadovavo Aukštųjų kursų Humanitariniam skyriui, o 1922 m. įsteigus Lietuvos universitetą tapo aukštosios mokyklos profesoriumi (dirbo iki 1933 m.) ir buvo pirmasis knygos mokslų dėstytojas bei pirmojo universitetinio knygos mokslų dalyko kūrėjas Lietuvoje (1922/1923 m. kaip pagalbinę bendrojo lavinimo discipliną jis dėstė Bibliografiją, vėliau bibliografinio darbo įgūdžius ugdė vesdamas užsiėmimus būsimiesiems istorikams). Aktyviai komunikuodamas Vakarų Europos knygos mokslų naujoves E. Volteris reikšmingai prisidėjo prie XX a. pirmųjų dešimtmečių knygotyros formavimo Rytų Europos regione, kai gausėjantys humanitarų darbai dar daugiau išplėtė tokių reiškinių kaip knyga ir knyginkystė, spauda, biblioteka ir jos veikla, knygų aprašymas tyrimus ir paskatino knygos mokslų diferenciacijos procesus, o, pradėjus atsiskirti kelioms dokumentinės komunikacijos reiškiniais ir objektus tiriančioms mokslinėms disciplinoms (bibliografijai, bibliotekininkystei, knygotyrai), knygotyra formavosi kaip savarankiška nepriklausoma žinių sritis,

nagrinėjanti tik jai būdingą problematiką, tobulinanti savitus mokslo tiriamojo darbo instrumentus – problemas, šaltinius, metodus, mokslinių ieškojimų ir apibendrinimų patikimumo rodiklius.

Šaltiniai ir literatūra

1. AVIŽINIENĖ, Birutė. Viešų lietuviškųjų vakarų repertuaro cenzūra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rusijos imperijoje. *Colloquia*, 2015, nr. 34, p. 37–59.
2. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Knygotyros darbai* / Sudarė, pratarė ir įvadą parašė Genovaitė Raguotienė, Bronius Raguotis. Vilnius, 1998. 451 p.
3. BELOVITSKAYA, Alisa A. *Obsbchee knigovedenie*. Moskva: Kniga, 1987. 255, [1] s. Taip pat prieiga per internetą: <<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook011/01/index.html?part-003.htm>>.
4. *Bibliograficheskaya izvestiya*. 1913–1927, 1929.
5. *Bibliologicheskii sbornik*. Tom I, vypusk 1-yi. Russkiya bibliograficheskaya organizatsii. Petrograd, 1915. 48 s.
6. *Bibliologicheskii sbornik*. Tom I, vypusk 2-oi. Bio-bibliograficheskie materialy, sobrannye v 1913–1914 gg. E. A. Vol'terom. S 9 portretami bibliologov. Petrograd, 1915. 56 s.
7. *Bibliologicheskii sbornik*. Tom I, vypusk 3-i. A. L. Bem. K istorii izucheniya Tolstogo. Petrograd, 1915. 63 s.
8. *Bibliotekų klausimu* [rankraštis]. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 17, b. 315. <https://doi.org/10.15388/kn.v58i0.1467>
9. BLUM, Rudolf. Bibliographia. Eine worst- und begriffsgeschichtliche Untersuchung. In *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 9, Frankfurt a. M., 1969, p. 1017–1246.
10. BOGRDANOVA, Tatiana; YLIOPISTO, Ita-Suomen. Book Studies (knigovedenie), or the History of the Book, in Modern Russia: A brief Overview. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [15 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Russia.pdf>>.
11. BORNHÖFT, Margrit. *Bibliothekswissenschaft in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. Aachen: Verlag Mainz Wissenschaftsverlag, 1999. 189 p.
12. BUŠMIENĖ, Stasė. *Eduardas Volteris: biobibliografija*. Vilnius, 1973. 99, [3] p.
13. ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Bibliologijos katedros 1940–1943 metų veiklos dokumentai. *Knygotyra*, 2002, t. 39, p. 126–147.
14. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk I. S[ankt]-Peterburg, 1908. 2, 49, [1] s.
15. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk II. S[ankt]-Peterburg: Tipografiya V. D. Smirnova, 1913. 118, [2] s.
16. *Doklady i Otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vypusk III. 1913–1914. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoi Akademii Nauk, 1915. 70, [2] s.
17. *Doklady i Otchoty. 1915–1916* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Petrograd: Tipografiya Akademii Nauk, 1917. 60, [2] s.
18. Eduardo Volterio curriculum vitae. *Lietuvos archyvai*, 1992, nr. 4, p. 155.

19. EICHLER, Ferdinand. *Begriff und Aufgabe der Bibliothekswissenschaft*: Vortrag gehalten im Oesterreichischen Verein für Bibliothekswesen in Wien am 30. Mai 1896 / von Ferdinand Eichler. Leipzig: O. Harrassowitz, 1896. 32 p.
20. EICHLER, Ferdinand. *Bibliothekswissenschaft als Wertwissenschaft, Bibliothekspolitik als Weltpolitik*. Graz; Leipzig, 1923.
21. EICHLER, Ferdinand. *Die wissenschaftlichen Bibliotheken in ihrer Stellung zu Forschung und Unterricht*: Vortrag; gehalten in der Sektion für Bibliothekswesen bei der fünfzigsten Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner in Graz / von Ferdinand Eichler. Leipzig: O. Harrassowitz, 1910. 31 p.
22. EIKHLER, Ferdinand. *Bibliotekovedenie vysshego poryadka v ego otnoshenii k metodam nauchnogo issledovaniya i prepodavaniya* / per. s nem. S. I. Bernshteina; pod red. E. A. Vol'tera. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo gazety „Shkola i Zhizn“, 1913. 47 s. Taip pat prieiga per internetą: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004001>.
23. ESTIVALS, Robert. *La Bibliologie. Introduction historique à une science de l'écrit*. T. 1: La Bibliométrie. Paris, 1978, p. 31.
24. ESTIVALS, Robert. *La Bibliologie*. Paris: Presses Universitaires de France, 1987, p. 4–15. (Que sai-je? 2374).
25. ESTIVALS, Robert. Bibliologie. In *Dictionnaire encyclopédique du Livre*. [T. 1] Paris: Éditions du Cersle de la Librairie, 2002, p. 278–279.
26. ESTIVALS, Robert. *Les sciences de l'écrit. L'encyclopédie internationale de bibliologie*. Paris: Retz, 1993. 576 p.
27. FOMIN, Aleksandr G. N. M. Lisovskii kak pioner akademicheskogo prepodavaniya knigovedeniya v Rossii. In *N. M. Lisovskii i ego bibliograficheskaya deyatel'nost'*. Moskva, 1925, s. 15–34. Taip pat prieiga per internetą: <http://193.233.14.50/reader/flipping/Resource-1406/Lisovskiy__i__ego__bibliograficheskaya__deyatel--nost--.pdf/index.html>.
28. FOMIN, Aleksandr G. *Knigovedenie kak nauka. Istorija i sovremennoe sostoyanie*. Leningrad, 1931, s. 5–6.
29. FOMIN, Aleksandr G. *Izbrannoe*. Moskva: Kniga, 1975, s. 51–111.
30. FRANKFURTER, Salomon. *Die Qualifikation für den Staatlichen Bibliotheksdienst in Oesterreich*. Vortrag gehalten im Verein für Bibliothekswesen in Wien 19 Febr. 1898. [Wien: Hölder, 1898. 31 p.]
31. GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017. 639 p.
32. GIRDVAINIS, J. *Profesorius Eduardas Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga*. Kaunas. 1939 m. [rankraštis]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 154, b. 199.
33. GRÄSEL, Arnim. *Handbuch der Bibliothekslehre*. Leipzig, 1902, p. 7–9.
34. JANONIS, Osvaldas. *Lietuvos ir išeivijos bibliografijos chronologija (iki 1990)*. Vilnius, 2007. 297, [1] p.
35. JURKUVĖNIENĖ, Vanda. Knygotyra Eduardo Volterio darbuose. *Bibliotekų darbas*, 1982, nr. 1, p. 28–29.
36. KAUNAS, Domas. Spaudos tiražai 1905–1914 metais. *Knygotyra*, 1982, t. 10 (17), p. 70–79.

37. KAUNAS, Domas. Archyviniai knygotyrinės lituanikos dokumentai. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 266–287. <https://doi.org/10.15388/kn.v63i0.4000>
38. KISINAS, Izidorius. Prof. E. A. Volterio bibliografija. *Tauta ir žodis*, 1928, kn. 5, p. 361–385.
39. KOPANEV, Aleksandr I. E. A. Vol'ter – bibliotekar' biblioteki Akademii Nauk. In *Sbornik statei i materialov po knigovedeniyu*. [CH.] 2. Leningrad, 1970, s. 225–240, s portr.
40. LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos knygotyros mokyklos koncepcijų raiška akademiniuose kursuose. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 93–110. <https://doi.org/10.15388/kn.v54i0.3585>
41. LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos šiuolaikinės knygotyros būklė. *Knygotyra*, 2008, t. 51, p. 92–108. <https://doi.org/10.15388/kn.v51i0.7892>
42. LELIKOVA, Nataliya. <<Moi bog – ukrainskaya kniga nezavisimo ot napravlenii i partii...>>. *Istoriko-bibliograficheskie issledovaniya*. Vyp. 6. Sankt-Peterburg, 1996, s. 148–174.
43. LELIKOVA, Nataliya. *Stanovlenie i razvitie knigovedcheskoi i bibliograficheskoi nauk v Rossii v XIX – pervoi treči XX veka*. Sankt-Peterburg, 2004. 415 s.
44. LOVYAGIN, Aleksandr. Eduard Aleksandrovich Vol'ter. Zamerka k portretu. *Doklady i otchoty*. (Novaya seriya). Vyp. 2. (Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo). Sankt-Peterburg, 1913, s. 38–47, s. portr.).
45. LOVYAGIN, Aleksandr M. O sodержanii bibliologii i bibliografii. *Literaturnyi vestnik*, 1901, t. 1, kn. 1, s. 6–17.
46. MATULAITYTĖ, Stasė. Eduardas Volteris. Iš *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 401.
47. MIGOŃ, Krzysztof. Die Gestaltung der autonomen Buchwissenschaft in der Sowjetunion and in Polen. In *Das Buch in Praxis und Wissenschaft: 40 Jahre Deutsches Bucharchiv München: eine Festschrift*. Hrsg. P. Vodosek. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1989, p. 701–713. (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München. 25).
48. MIGOŃ, Krzysztof. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecium międzywojennym. *Studia o Książce*, 1970, vol. 1, p. 25–41.
49. MIGOŃ, Kshishtof. *Nauka o knige. Ocherk problematiki*. Moskva: Kniga, 1991, 197, [1] s.
50. MIGOŃ, Krzysztof. O badaniach bibliologicznych w USA. *Rocznik Biblioteki Narodowej*, t. 15, 1983, p. 349–363.
51. MIGOŃ, Krzysztof. Paul Otlet o bibliologii, książce i documencie. Iš *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*. Kraków, 2004, s. 370–376.
52. MIGOŃ, Krzysztof. Paradigmy nauki o knige dvesti let tomu nazad i segodnya. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 44–53.
53. MIGOŃ, Krzysztof. Rosyjska szkola nauki o książce. Iš *Wspólnota pamięci: Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice: Biblioteka Śląska, 2006, p. 65–77.
54. MIGOŃ, Krzysztof. *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław: Zakł. Nar. im Ossolińskich, 1979. 240 s. (Książki o Książce).
55. MORAES SILVEIRA, Mariana de. The History and Historiography of the Book in Brazil: present conditions and future directions. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [10 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Brazil.pdf>>.

56. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35.
57. NAVICKIENĖ, Aušra. Vilniaus universiteto Bibliologijos katedra 1940–1943 metais. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 22–36.
58. NEMIROVSKII, Evgenij L. Trud Kshishtofa Migonya i ego mesto v literature po obshchei teorii knigovedeniya. In MIGON', K. *Nauka o knige*. Moskva: Kniga, 1991, s. 3–24.
59. NOREIKA, L. Peter. Univer. Liet. Studentų mokslo draugijėlė. *Viltis*, 1921, sausio 1 (14), Nr. 1.
60. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1906 g. Sankt-Peterburg*, 1907, s. 93.
61. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1907 g. Sankt-Peterburg*, 1908, s. 121, 228–232.
62. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1909 g. Sankt-Peterburg*, 1910, s. 229–230.
63. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1910 g. Sankt-Peterburg*, 1911, s. 238–240.
64. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1911 g. Sankt-Peterburg*, 1912, s. 138–141.
65. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1912 g. Sankt-Peterburg*, 1913, otd. II, s. 23–26.
66. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1913 g. Sankt-Peterburg*, 1914, c. 285–287.
67. O deyatel'nosti Bibliograficheskogo Kruzhka pri Petrogradskom universitete. In *Otchety o sostoyanii i deyatel'nosti S.-Peterburgskogo universiteta za 1914 g. Petrograd*, 1915, c. 228.
68. OTLET, Paul. *Traité de documentation. Le livre sur le livre. Théorie et pratique*. Bruxelles, 1934 (reprint: Préface de R. Estivals, Avantpropos de A. Canonne. Liège, 1989). <https://doi.org/10.3406/colan.1988.1075>
69. POČIŪTĖ, Aurelija. *Eduardas Volteris: biobibliografija* [1973–2015 m.]. Vilnius, 2016. 47 p. Prieiga per internetą: <www.lnb.lt/media/public/naujienos/Eduardas_Volteris_biobibliografija.pdf>.
70. Prof. E. Volterio darbai ir dienos. *Naujas žodis*, 1926, nr. 6, p. 2–3.
71. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Knygotyros dėstymas Lietuvos valstybės universitetuose ir Vachovo Biržiškos vaidmuo. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 25–33.
72. RAŠKAUSKAS, Kęstutis. Eduardas Volteris ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos pradžia. *Tarp knygų*, 2016, rugsėjis, p. 31–33.
73. RAUTENBERG, Ursula. *Buchwissenschaft in Deutschland. Ein Handbuch*. Berlin; New York: De Gruyter Saur, 2010. Bd. 1–2. XVI, 1109 s.
74. SANDOVAL, Juan D. M. The History of Books in Colombia: the roadmap of an emerging field. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the

- History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [11 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Colombia.pdf>>.
75. SCHWENKE, Paul. Karl Dziatzko. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1903, bd.20, s. 133–137.
76. SHTOHRYN, Dmytro M. The Rise and Fall of Book Studies in Ukraine. In CHOLDIN, Mariana Tax (ed.). *Books, Libraries and Information in Slavic and East European Studies: Proceedings of the Second International Conference of Slavic librarians and information specialists*. New York, 1986, p. 1727.
77. SORÁ, Gustavo; ORDÓÑEZ, Paula M. The Specialization and Internationalization of Studies on Books and Publishing in Argentina. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [17p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Argentina.pdf>>.
78. TANSELLE, G. Thomas. *Bibliographical Analysis. A Historical Introduction*. Cambridge: University Press, 2009. 167 p.
79. TOPIĆ, Nada. History of the Book as a Research Topic in Croatia: a brief overview. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [8 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Croatia.pdf>>.
80. *Ustav Russkogo bibliologicheskogo obshchestva*. Sankt-Peterburg, 1899. 26 s.
81. *Ustav Russkogo bibliologicheskogo obshchestva*. Sankt-Peterburg, 1914. 26 s.
82. Vol'ter (Eduard Aleksandrovich). In *Entsiklopedicheskii slovar Brokgauza i Efrona*. T. VII. 1892, s. 159.
83. Vol'ter, Eduard Aleksandrovich. In *Novyi Entsiklopedicheskii slovar Brokgauza i Efrona*. T. II. [1912], s. 575.
84. Vol'ter, Eduard Aleksandrovich. In *Biograficheskii slovar professorov i prepodavatelei Sankt-Peterburgskogo universiteta 1869–1894 g. g.* T. I. Spb., 1896, c. 167–170.
85. Volteris (Wolter) Eduardas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 34. Bostonas, [1966], p. 521–523.
86. VOL'TER, Eduard. Bibliologiya na vystavke pechatnogo dela v Leiptsige. *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)*. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. (Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo). Petrograd, 1915, s. 49.
87. VOL'TER, Eduard. Chto takoe bibliologiya. *Bibliograficheskaya izvestiya*, 1917, № 1–2, s. 15–18.
88. VOL'TER, Eduard. Desyar' let russkogo bibliotekovedeniya (1903–1913). *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)* / Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoi Akademii Nauk, 1915, s. 30–31.
89. VOL'TER, Eduard. Nekotorye vekhi russkoi bibliologii za 25 let. (Doklad, chitanyi v Russkom Bibliologicheskome obshchestve 10 oktyabrya 1915 g.). *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)*. 1915–1916 g. g. (Russkoe bibliologicheskoe obshchestvo). Petrograd, 1917, s. 21–23.
90. VOL'TER, Eduard. *Otchet o poezdke po bibliotekam Avstrii i Germanii osen'yu 1901 g.* Sankt-Peterburg, 1903. VIII, 98 s.
91. VOL'TER, Eduard. Pervaya dekada (1904–1914) vrozhdennoi litovskoi pechati v statistiko bibliologicheskome osvshchenii. *Doklady i otchoty. (Novaya seriya)*. Vyp. 3. 1913–1914 g. g. (Russkoye bibliologicheskoye obshchestvo). Petrograd, 1915, s. 44–45, 64.

92. VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan. *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław, 1951, s. 125–134.
93. ZAGOROV, Vasil. The Bulgarian Book – Historical Routes and Scientific Directions. *Lingua Franca: The History of the Book in Translation* [interaktyvus]: The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing, SHARP, 2016, Issue 4, [17 p.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sharpweb.org/linguafranca/wp-content/uploads/2018/06/Bulgaria.pdf>>.
94. ŽUKAS, Vladas. Iš tautosakos rinkimo ir spausdinimo istorijos. Iš *Liaudies kūryba*. T. 1. Vilnius, 1969, p. 124–143.
95. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Václovas Biržiška* [monografija]. Vilnius, 2012. 582 p.
96. ŽUKAS, Vladas. Knygotyrinė programa. *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 1, p. 23.
97. ŽUKAS, Vladas. Lietuvos bibliografijos institutas. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 4, p. 95–120.
98. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.)*. Vilnius: Mokslas, 1983. 263 p.
99. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989. 227, [2] p.
100. ŽUKAS, Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*, 1991, t. 17 (24), sąs. 1, p. 49–60.